

Indledende bemærkninger

Formål

Forløbet "Gravtalen og selvforståelsen" har til formål at give eleverne et indtryk af een af de forskellige ceremonier, athenerne institutionaliserede for at optegne og afgrænse den rent kulturelle, men også mere snævert betragtet politisk-kulturelle og ideologiske selvforståelse, der folder sig ud på baggrund af mødet med omverdenen i krig og konflikt såvel som i fredstid, mødet med det ydre ikke-græske såvel som det indre græske.

Dette er en særlig athensk forekomst i klassisk tid, der ikke genfindes noget andet sted i den klassiske litteratur, heller ikke i for eksempel Rom, hvorfra vi ellers kender til adskillige taler holdt over døde soldater (den såkaldte *laudatio funebris*) – i Rom ophøjer man snarere den enkelte militære leder og de overlevende soldater og dét på forum eller i senatet (cf. f.eks. Ciceros 14. *Philippiske* 25-35), hvor den athenske gravtale er strengt kollektiv og egalitær i sit fokus.¹

Forløbet har til hensigt at vise de forskelligartede dimensioner, der i gravtalerne medvirker til at betegne denne særligt athenske selvforståelse som frihedselskende demokrater. Udgangspunktet er den årligt holdte gravtale for de faldne i henholdsvis den Peloponnesiske (Thukydid) og den Korinthiske (Lysias) Krig (man kan tilføje et eksempel på en pastiche over en gravtale (Platon, *Menexenos*)). Inden for denne ramme skal forløbet også vise, hvordan gravtalen bliver en retorisk disciplin, der udtrykker en nærmest officiel demokratisk ideologi, og hvordan den dermed i forskellig grad kan kobles på eller afkobles fra den realpolitiske dimension, den egentlig udspringer af. Begge dele (dvs. den demokratiske ideologi og den realpolitiske dimension) bliver af forskellige grunde direkte udtrykt i talerne, men ingen af de to taler kan man med rimelighed betragte som *verbatim* eller *realiter* eksempler på genren, selvom der er stor forskel på, hvor tæt ordlyden er koblet til den oprindelige tales sammenhæng.

Perspektivteksterne i udvalget her er dels Lars Løkke Rasmussens tale ved mindegudstjenesten for Danmarks faldne i Holmens Kirke, 5. september 2011, der kan bruges bruges i sammenligning og som kontrast til udvalgets basistekster. Et yderligere perspektiv for den lidt mere "sultne" klasse kunne ligge i at læse et kort uddrag af Benedict Andersons *Imagined Communities* som udgangspunkt for en diskussion om ligheder og forskelle mellem moderne og antik national² identitet og talernes funktion i forhold til at formidle denne.

---

¹ Loraux, N. (2006): 76f.

² Ordet bruges med det forbehold, at man nok kan tale om en græsk nationalitet, men ikke om nogen græsk nationalstat: Cartledge, P. (1993) *The Greeks – A Portrait of Self and Others*, 2.udg., OUP, Oxford: 54.

Forløbet strækker sig i den beskrevne form over 10 moduler på 90min (man kan omdanne det til 12 moduler på 70) og egner sig nok først og fremmest til et 3g-hold.

Materiale

Det udvalgte materiale er forskellige gravtaler af forholdsvist forskelligt tilsnit:

1. Thukydid, *Perikles' Gravtale* (Thuk. 2.34-46)
2. Lysias, *Gravtale for dem, der hjalp Korinthierne* (Lys. 2.1-81)
(3. Platon, *Menexenos* (Pl. Men. 236d-249d))

Dertil kommer indledende materiale hentet fra forskellige fremstillinger for at underbygge elevernes baggrundsviden om forfatterne i udvalget og deres specielle formål med at gengive de tre gravtaler.

1. Om det athenske demokrati: Hansen, Mogens Herman (2005), *Det athenske demokrati - og vores*, Museum Tusulanums Forlag, København: ss. 9-29.
2. Om perioderne i udvalget: Damsgaard-Madsen, Aksel (1993), *Grækenlands historie*, Aarhus University Press, Aarhus: ss. 133-147 + 148-160.
3. Thukydid og *Perikles' gravtale*: Indledning til tekstudvalget.
4. Lysias og *Gravtale for dem, der hjalp Korinthierne*: Indledning til tekstudvalget.
5. Gravtalen i hovedtræk: Oversigt over gravtalens typiske komposition og *topik*
6. Aktantmodellen og sommerfuglemodellen: Oversigt over modellerne

GRAVTALEN

OG

SELVFORSTÅELEN

ET FORLØB OM RETORIK OG DEMOKRATISK IDEOLOGI

ἔστι γὰρ ψυχὴ πόλεως οὐδὲν ἕτερον ἢ πολιτεία,
τοσαύτην ἔχουσα δύναμιν ὅσην περ ἐν σώματι φρόνησις
(Isokrates, *Areopagiticus* 14)

INDHOLDSFORTEGNELSE OG TEKSTUDVALG

1. Indledning til Thukydid og *Perikles' Gravtale*

Tekst: *Perikles' Gravtale*

2. Indledning til Lysias og *Gravtalen for dem, der hjalp Korinthierne*

Tekst: *Gravtale for dem, der hjalp Korinthierne*

3. Perspektiv(tekst)er

Tekst I: Lars Løkke Rasmussen, Tale ved mindegudstjeneste for Danmarks faldne i Holmens Kirke, 5. september 2011.

Tekst II: Benedict Anderson, *Imagined Communities*, Verso, London/New York (2016, rev. ed.): 5-7.

Indledning til Thukydids og Perikles' Gravtale

Thukydids liv³

Vores viden om Thukydids (*Thoukydidēs*, omkr. 460-400) søn af Oloros fra demen Halimous (Thuk. 4.104.4) har vi fra to forskellige kilder, dels fra hans eget værk og hvad der stod i hans gravindskrift (Plutarkhos, *Kimón* 4), dels fra de overvejelser, der kommer til udtryk hos hellenistiske og senere biografister og kommentatorer, særligt den sene (6 årh. e.v.t.) Marcellinus. Den anden af de to kilder *kan* være nyttig, men kan ikke anerkendes som kilde på linie med den første. Thukydids havde familie i Thrakien og var her beslægtet med den athenske politiker og general Kimon (omkr. 510-450), der selv var søn af den berømte Miltiades (sejrherr fra slaget ved Marathon 490, omkr. 550-489). Familien har været indflydelsesrig og har muligvis også skabt en formue gennem minedrift. Den har antageligt haft de aristokratiske og/eller oligarkiske sympatier, som almindeligvis tilskrives Kimon. Det bliver i den sammenhæng bemærkelsesværdigt, at Thukydids udtrykker tydelig fascination af den mere radikalt demokratiske alkmaionide Perikles, når nu Thukydids selv (hvis vi forstår hans slægtstræ korrekt) nedstammer fra netop Miltiades og altså Perikles' politiske fjende Kimon.

Thukydids beretter selv, at han ved Den Peloponnesiske Krigs (431-404) begyndelse havde alderen til at forstå den (Thuk. 5.26.5), at han på et tidspunkt i årene 429-426 blev ramt af pesten (Thuk. 2.47.2-55) i Athen (Thuk. 2.48.3), men også havde held til at overleve sygdommen. Han blev valgt til general (*strateg*) i 424/3 og havde kommandoen over en flåde og flådebase på øen Thasos ud for den thrakiske kyst i de athenske bestræbelser på at bemægtige sig Thrakien. Det var i det område i det nordlige Ægæerhav, at Thukydids mislykkedes med at komme byen Amphipolis til undsætning med den følge, at den spartanske general Brasidas kunne indtage byen (Thuk. 4.102-108) og altså afskære Athen fra den base, byen havde der. For Thukydids personligt fik det alvorlige følger: 20 års landsforvisning (Thuk. 5.26.5), som han må have brugt på blandt andet at skrive på sin fremstilling af den Peloponnesiske Krig. Man kan af denne fremstilling forstå, at Thukydids

---

³ Fremstillingen bygger på: Rusten, J. S. (1989), *Thucydides - The Peloponnesian War, Book II*, CUP, Cambridge: 1-3.

levede indtil krigens slutning uden dog at gøre værket færdigt. Værket ender brat i 411.⁴

Thukydids, taler og *epitaphios logos*

”En bys sjæl er nemlig intet andet end dens statsform, som har den samme magt over den, som tanken har over kroppen,” skriver Isokrates (436-338), og det er en almindelig antagelse blandt grækerne, at der er en nøje sammenhæng mellem hjemstavn, styreform og sindelag, eller hvad man forsøgsvis kunne kalde *polis*-identitet, styreform og kulturel karakter: Den enkelte er sit sted, og stedet er (i og over) den enkelte. Det er denne tænkning, der gør *Perikles’ gravtale* mulig: den er en lovprisning af *samtidens* Athen som hjemsted for atthenernes helt særlige samfunds- og kulturform.⁵

I Thukydids fremstilling af Den Peloponnesiske Krig optræder ret ofte taler (*logos*) af forskellig slags holdt af forskellige indflydelsesrige politikere, således også denne af Perikles (omkr. 495-429). Der er dog ret stor forskel på, hvordan disse talers form og indhold bedømmes blandt moderne læsere.⁶ I første del af sin metodebeskrivelse siger Thukydids selv (1.22.1):

”... det [var] naturligvis vanskeligt at bevare selve den nøjagtige ordlyd af det der var blevet sagt, i erindringen, både for mig med hensyn til de taler, jeg selv har hørt, og for de andre, som bragte mig meddelelse derom fra andre steder, hvor det nu end var fra; men jeg har da holdt mig så nær som muligt til den hele tankegang i det, der virkelig er blevet sagt, og for øvrigt ladet talen falde således, som det forekom mig at hver især snarest ville have talt, når han skulle sige det, der passende kunne siges om de ved hver given lejlighed foreliggende spørgsmål.” (overs. af M. Cl. Gertz 1898, moderniseret ortografi)

Dermed bliver det klart, at man ikke uden videre kan antage, at *Perikles’ gravtale* i form svarer til den oprindelige tale, men dog i betragteligt omfang svarer til dens indhold. Den umiddelbare tvetydighed i Thukydids metode her efterlader os i den situation, at vi ikke kan vide, om talens

⁴ Kompositionen i Thukydids *Historie om Den Peloponnesiske Krig* lader sig ikke beskrive fyldestgørende her, men kort fortalt er det 1) annalistisk i form (opdelt i sommer og vinter), 2) kronologisk og kausalt lineært i struktur med enkelte digressioner som undtagelser, 3) koncentreret om eet tema, krigens baggrund, årsager og afvikling. Marincola, J., *Greek Historians, Greece & Rome, New Surveys in the Classics* No. 31, CUP, Cambridge (2001): 65-73.

⁵ Grethlein, J., *The Greeks and Their Past – Poetry, Oratory and History in the Fifth Century BCE*, CUP, Cambridge (2010): 110-122, denne opfattelse skyldes et komplekst samspil mellem atthenernes selvforståelse som *autochthone*, altså fødte af Athens eget land, mindet (*mneme*) om denne *fortid* (*arche*) og ønsket om at opnå udødelig anseelse (*doxa athanatos*) og blive mindet for *fremtiden* gennem den smukke død (*kalos thanatos*) for den demokratiske *polis*-kultur i *nutiden*: ”The dead gain immortality by being part of the polis.” (121): Det er i døden for den kollektive *polis*-kultur, at den enkelte bliver en ”mand” (*anēr*): man skal altså ikke sige, at bystaten består af mænd, men at mænd består på grund af bystaten: se Loraux, N. (1978) ”Mourir devant Troie, tomber pour Athènes: de la gloire du héros à l’idée de la cité” in: *Information sur les sciences sociales* 17 (1978): pp. 801-817 (findes oversat til engelsk af David M. Pritchard, ”The ‘Beautiful Death’ from Homer to Democratic Athens” in: *Arethusa* 51 (2018), pp. 73-89): Her fremstilles præcist forskellene mellem den aristokratiske individorienterede og den demokratiske kollektive begravelse, hvor netop *autochthoni* er det afgørende udgangspunkt. Mere omfattende herom er: Loraux, N. *The Children of Athena – Athenian Ideas about Citizenship and the Division between the Sexes*, Princeton University Press, Princeton/New Jersey (1993).

⁶ Tsakmakis, A. ”Speeches” in: Balot, R. et al. (edd.), *The Oxford Handbook of Thucydides*, pp. 267-282, OUP, Oxford (2017). En grundig oversigt over forskellige positioner i diskussionen findes i Rusten (1989): 7-17. Rustens egen fremstilling af Thukydids metodiske udgangspunkt er velgennemtænkt og sprogligt velbegrunderet: han konkluderer (14), at Thukydids i en type taler holdt sig tæt til de faktisk holdte talers almindelige indhold, mens han i en anden type taler med nogen frihed har komponeret, hvad en given taler under de givne omstændigheder ville have sagt.

ordlyd er nøjagtig, ligesom vi heller ikke kan sige, hvor meget Thukydids har (re)konstrueret. Derfor er opfattelserne af talens autenticitet også vidt forskellige fra bedømmer til bedømmer: gengivet efter talen selv, konstrueret af Thukydids efter behov eller noget mellem disse yderpunkter.⁷

Der er i dag enighed om, at talerne spiller en vigtig rolle *i forbindelse* med de omgivende begivenheder i værket og egentlig kun rigtigt kan forstås i den forbindelse.⁸ *Perikles' gravtale* er den eneste *epideiktiske* tale i Thukydids, men den er ingen undtagelse.⁹

Derfor ligger talens værdi heller ikke i dens konkrete ordlyd, men i dens gengivelse af tidsånden og Perikles' tanker om *epitēdeusis* "livsform", *politeia* "statsform" og *tropos* "adfærds- og samværsform" som en form for ideal, hvis mange forskellige bestanddele Perikles gennem talen udpensler som det særlige ved det athenske samfund i modsætning til især det spartanske. Dette ideal kommer dog alvorligt under pres og lider almindeligt sammenbrud, da der opstår pest (Thuk. 2.47.2ff.) i Athen, og forbindelsen mellem *Perikles' gravtale* og Thukydids beskrivelse af *pesten* viser os noget helt grundlæggende om menneskelige samfunds idealer, ligesom individets, når de(t) udsættes for kritisk pres: i en vis forstand bliver *pesten* en mikroskopisk foregribelse af det makroskopiske kaos, den Peloponnesiske Krig skaber i forskellige græske *poleis* i årtierne efter krigens begyndelse.

Pesten omsluttet i værkets anden bog af gravtalen og Perikles' sidste tale (Thuk. 2.60-64) og denne sammenstilling gengiver på den måde en større forestilling i Thukydids værk: idealet (*Perikles' gravtale*), der krakelerer i mødet med det reale (krigen og *pesten*), og en politiker, der skildrer krigen og dens grumme tilfælde og følger (Perikles' sidste tale).

Når Thukydids i sine metodiske overvejselsers tredje del (1.22.3) skriver ...

"At min fremstilling nu er blottet for alt fabelagtigt [*to mythōdes*], vil vel sagtens medføre, at den til foredragsbrug vil synes mindre fornøjelig; men når de, som måtte ønske både at vinde en sikker erkendelse af det, der allerede er sket, og derhos et sikkert blik på det, der efter menneskelivets almindelige gang vel nok engang i fremtiden igen vil ske på en tilsvarende og lignende måde, - når

⁷ Hau, Lisa I., *Græske historikere*, Klassikerforeningens kildehæfter, Aarhus (2018): 62-63.

⁸ Morrison, James V. "Interaction of Speech and Narrative in Thucydides" in: Rengakos, A. & Tsakmakis, A. (edd.), *Brill's Companion to Thucydides*, pp. 251- 278, Brill, Leiden/Boston (2006). Se også Marincola, J., *Greek Historians, Greece & Rome, New Surveys in the Classics* No. 31, CUP, Cambridge (2001): 82.

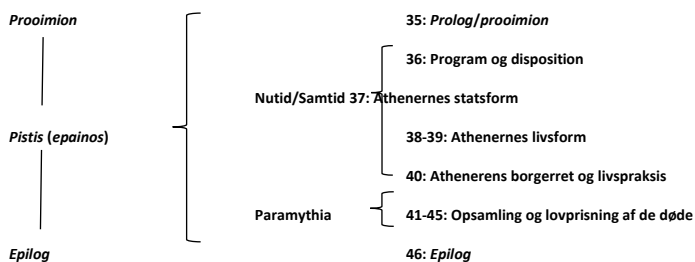
⁹ Ifølge John Marincola er talerne med Macleods ord "rhetorically ideal equivalents to the actual wording": Marincola (2001): 81. Citatet er hentet fra Macleod, C. (1983) *Collected Essays*, OUP, Oxford: 69. Det ligger ikke så langt fra Rusten (1989): 13, hvor Thukydids behandling af taler tilskrives et valg mellem at bruge talerne som i den historiografiske tradition eller som retoriske ideal-formuleringer.

blot disse finder den nyttig, så vil dette være mig nok." (overs. M. Cl. Gertz 1898, moderniseret

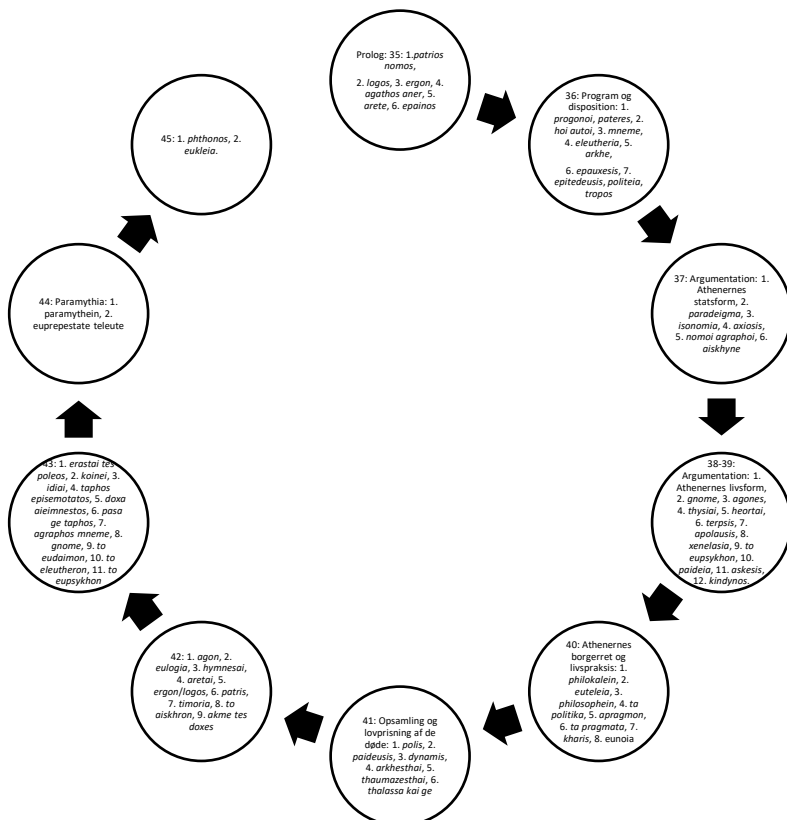
ortografi)

... så udtrykker det et historiesyn, der i modsætning til f.eks. historikeren Herodot (omkr. 485-425) fra generationen før Thukydid så godt som fuldstændigt tilsidesætter den guddommelige indflydelse på menneskeverdenens begivenheder. Det sker til fordel for et syn, der betoner menneskelig handlen som eneste reelle *kausalitet* i historiske begivenheders gang. Thukydid interesserer sig altså for en strengt lineær beskrivelse af menneskelige handlinger, deres begrundelser og deres følger. I *Perikles' gravtale* får vi en omfattende beskrivelse af samtidens Athen og begrundelserne for dette samfunds handlinger under Den Peloponnesiske Krig, og *det* er en vigtig kilde til talens hele blik for det athenske menneskes adfærd og væsen, og følgerne deraf.

Oversigt over Perikles' gravtale

Oversigt over væsentlige begreber i Perikles' gravtale (for oversættelse, se ud for de enkelte afsnit i talen)

Thukydid, *Perikles' Gravtale* (Thuk. 2.34-46)¹⁰

34: Optakt

34. Samme vinter [430 f.v.t.] foretog athenerne efter deres gamle lov offentlig begravelse af de første døde i denne krig. Ceremonien består i, at de afdødes brændte ben to dage i forvejen stilles til skue i et dertil rejst telt, og hver bringer deres døde de gaver de vil; når så benene bæres ud, kører der vogne med urner af cyprestræ, een urne for hver fyle, og hver døds ben ligger i hans egen fyles urne; der følger een tom bære med et klæde over med for de forsvundne, som ikke er blevet fundet, da ligene skulle samles op. Hvem der vil, både borger og fremmed, deltager i udbæringen, og de kvindelige pårørende går med til graven og synger dødsklager. De døde bliver så sat på den offentlige plads, som ligger på det smukkeste sted i byens udkant, og hvor de der er faldet i krige altid bliver begravet, dog med undtagelse af dem der faldt ved Marathon: Deres dåd har athenerne anset for særlig heltemodig og derfor også lavet deres grav på stedet. Når graven er blevet tilkastet, har byen valgt en mand, der anses for ikke at mangle indsigt og nyder almindelig anerkendelse, til at holde en til lejligheden passende tale der priser de døde; derefter går følget bort. Sådan foregår begravelsen, og athenerne fulgte denne lov gennem hele krigen, hvergang de fik anledning dertil. Den der var blevet valgt til at tale over disse første døde var da Perikles, Xanthippos' søn. Og da øjeblikket var inde, trådte han frem fra gravpladsen og op på en høj tribune der var rejst, for at han kunne høres af så stor en del at de tilstedeværende som muligt, og holdt en tale af følgende indhold:

patrios nomos "den fædrene skik"

Perikles, Xanthippos' søn

35-36: Prolog

35. »De fleste af dem der før har talt her plejer at give den der har indføjret bestemmelsen om denne tale i loven en hædrende omtale og fremhæve hvor smukt det er at der holdes denne begravelsestale over de faldne fra krigen. Jeg ville nu synes det var nok, om man viste sin respekt i gerning for de mænd der har vist deres mod i gerning, med de offentlige ceremonier som I kan se finder sted også nu ved denne grav; og jeg synes ikke man skulle lade det afhænge af een mands

hoi polloi "de fleste"

logos "tale"

nomos "lov"

egō "jeg"

ergon "handling"
andres agathoi "gode/modige mænd"

aretē "heltemod"

¹⁰ *Kilder til demokratiet i Athen*, af Hansen, Mogens Herman (1994), Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, København. Oversættelsen (1963) skyldes Holger Friis Johansen.

bedre eller ringere talegaver om mange mænds heltemod fik en troværdig omtale. For det er svært at holde de rette mål, når man taler om et emne hvor man knapt nok har et fast grundlag for hvad tilhørerne vil mene er sandt. Den medvidende og sympatisk indstillede tilhører vil måske finde at det han føler og ved ikke kommer fuldt til udtryk, medens den uerfarne til tider vil finde at der bliver sagt for meget, i misundelse over de bedrifter han hører om som ligger over hans egne evner. Hædrende omtale af andre er nemlig kun acceptabel for så vidt tilhøreren mener at han også selv ville kunne udføre de bedrifter han hører om; hvad der overskrider denne grænse vækker misundelse og dermed også vantro. Men da de gamle har bifaldet denne fremgangsmåde, må også jeg følge loven og prøve så vidt muligt at ramme det som hver af jer føler og mener.

epainos "ros"

36: Program og disposition

36. Jeg vil begynde med at tale om vore forfædre; det er ret mod dem og tillige billigt i et øjeblik som dette således at hædre deres minde. Vort land har jo altid været beboet af det samme folk, og indtil idag har slægtled efter slægtled kunnet give det videre som et frit land fordi de var ædle mænd. Ja, værd at prise er vore forfædre, og endnu værdigere vore fædre, som foruden hvad de overtog ikke uden møje erhvervede det store rige vi nu har og efterlod det til vor generation sammen med det øvrige. Og vor egen generation, vi der nu er modne mænd, har øget riget på de fleste punkter og har gjort byen til uindskrænket herre over alt hvad den behøver både til krig og til fred. Den del af vor indsats som er øvet i de krige hvor de enkelte erobringer blev gjort, og de tilfælde hvor vi selv eller vore fædre energisk har slået barbariske eller hellenske fjenders angreb tilbage, vil jeg lade fare, da jeg ikke vil udbrede mig om ting som I ved i forvejen; men hvilken livsform der er grundlaget for vor magt, hvilken statsform og hvilken måde at udøve borgerretten på der har dannet baggrunden for dens vækst, det vil jeg gerne forklare, før jeg priser disse døde. Jeg tror nemlig det er på sin plads at det bliver sagt ved denne lejlighed, og jeg tror også det er nyttigt at alle her, både borgere og fremmede, hører på det.

hoi pragonoi "forfædre"

mnēmē "mindet"
hoi autoi "de samme"

eleutheria "frihed"

pragonoi, pateres "forfædre", "fædre"

arkhē "rige", "magtområde"

epauxēsis "forøgelse"

epitēdeusis "levevis"
politeia "statsform"
tropos "adferds- og samværsform"

37-45: Argumentation

37: Athenernes statsform

37. Den statsform vi har er ikke en efterligning af vore naboers love; nej, vor statsform er snarere selv et eksempel for andre end andres for os. Dens navn er demokrati, fordi styret ikke er samlet hos nogle få men hos flertallet; men medens lovene giver alle lige ret i private sager, er det vurderingen af hver enkelt borger og hans anseelse på et eller andet felt, en kvalitetsvurdering mere end en fordeling på skift, der bestemmer om han foretrækkes i offentlige hverv; ejheller danner fattigdom hos een der kan gøre byen gavn nogen hindring ved at holde hans gode kvaliteter skjult. Frihed hersker i vort offentlige liv, og skal der tales om at se skævt til hinandens daglige livsførelse, så vredes vi ikke på vor nabo hvis han følger sine lyster, og vi generer ikke hinanden med reaktioner der, selvom de ikke er af retslig art, dog virker sårende for øjet. Vor daglige omgang sker uden forargelse; men i vort offentlige liv er vi ikke lovbyggere, særlig fordi vi føler respekt, som vi viser ved at adlyde vor til enhver tid fungerende øvrighed og vore love, navnlig dem der er givet til beskyttelse for mennesker der lider uret og de uskrevne love der i den almindelige bevidsthed bringer skam over dem der bryder dem.

paradeigma "mønster", "eksempel"

dēmokratia "folkestyre"

to ison "det samme" > *isonomia* "lige ret for loven"

axiōsis "anseelse"

ta koina "de fælles forhold", "offentlige hverv"

nomoi "love"

nomoi agraphoi "uskrevne love"

aiskhynē "skam"

38-39: Athenernes livsform

38. Desuden har vi også skaffet vore sind de rigeste muligheder for hvile efter al vor møje: Vi har jo da, som det er skik her, festkonkurrencer og festofre året igennem, og i privatlivet har vi smukke ting der giver os en daglig glæde som udsletter vore bekymringer. På grund af byens størrelse kommer alle mulige varer til os fra alle lande, og vi er sådan stillet at vi nyder godt af andre folks frembringelser som om de lige så meget var vore egne som de goder der produceres her.

gnōmē "tanke", "sind"

agōnes "kampe"

thysiai "offentlige ofre"

heortai "offentlige fester"

terpsis "glæde", "fornøjelse"

apolausis "(smags)nydelse"

xenēlasia "fordrivelse af fremmede"

39. Også i vor militære praksis adskiller vi os fra vore modstandere: For det første står vor by åben for alle, og vi forviser aldrig fremmede for at forhindre nogen i at høre eller se noget som nogle af vore fjender kan have nytte af at se når de kan få adgang dertil; vi stoler nemlig ikke så meget på intriger og list som på den dådkraft der udgår fra os selv. For det andet er der opdragelsen: De opnår deres mandsmod ved møjsommelig øvelse fra den tidligste ungdom; vi lever ubundet, men

to euspykhon "det gode mod"
paideia "opdragelse"

askēsis "optræning"

kindynos "fare"

møder dog de farer der svarer til vor styrke lige så godt. Man ser det af den omstændighed, at lakedaemonierne ikke gør indfald i vort land for sig selv men sammen med alle deres forbundsfæller, medens vi selv går til angreb mod omliggende lande og for det meste ikke har svært ved at sejre i kampe på fremmed jord mod folk der forsvarer deres eget. Vor samlede styrke har endnu ingen modstander mødt, fordi vi på samme tid både fører søkrig og sender athenske landtropper mange steder hen; når vore modstandere så et sted kommer i kamp med en del af vor styrke, viger de sig, hvis de vinder over nogle af os, af at de har drevet os alle væk, og hvis de taber, af at det er os alle de har lidt nederlag til. Ved at ville møde farerne med let sind hellere end med møjsommelig træning, modige ikke så meget under lovens tvang som af vor egen natur, får vi da den fordel, at vi ikke tager forskud på prøvelser der hører fremtiden til, at vi, når vi møder dem, ikke viser mindre mod end de der lever i bestandigt slid, og at Athen er beundring værd på dette punkt.

40: Athenernes borgerret og livspraksis

40. Det er den også på andre: Vi er skønhedselskere, men økonomiske; vi er visdomselskere, men ikke forvante. Rigdom er for os et grundlag for dåd mere end et smykke for ord; fattigdom er ingen skam for den der vedstår den, men større skam for den der ikke flyr den ved dåd. De samme mennesker kan passe både hjemmet og byen, og hver i sit erhverv kan få fornøden indsigt i byens anliggender. Vi er jo de eneste der anser den der ikke tager del i det offentlige liv, ikke blot for uengageret, men for unyttig, og det er os selv der dels afgør, dels gennemtænker problemerne på rette måde, i den overbevisning at ord ikke er skadelige for handling, men at det skadelige snarere består i ikke at lade sig belære i ord før man tager de nødvendige skridt i handling. Det er jo nemlig også noget ganske særligt for os, at vi forener den største dristighed med en gennemtænkt plan for vore forehavender, andre folk derimod er dumdristige af uvidenhed eller ubeslutsomme af eftertanke. Og vil man dømmes retfærdigt, må man vel sige, at den største indre styrke findes hos dem der ganske klart erkender både det frygtelige og det behagelige og på denne baggrund ikke viger tilbage for faren. – Og i vor opfattelse af hvad der er ædelt står vi i modsætning til de fleste: Vi vinder ikke vore venner ved deres godgørenhed men ved vor egen. Den der har vist en anden

philokalein "at elske de ædle"
euteleia "sparsommelighed"
philosophein "at elske visdom"
malakia "blødhed"

ta politika "byens forhold"
apragmon "uengageret"

ta pragmata "problemerne"

aretē "den gode/beste adfærd"

kharis "venlighed"
eunoia "god vilje"

en venlighed er en pålideligere ven, fordi han bevarer venligheden som et tilgodehavende gennem sin gode vilje overfor modtageren; skyldneren er en mindre aktiv ven, fordi han ved at han skal give den anden sin ædelhed, ikke som en venlighed men som afbetaling af skyld. Vi er de eneste som frygtløst hjælper andre, ikke beregnende efter vor nytte men tillidsfulde i vor frihed.

41-45: Opsamling og lovprisning af de døde

41. Alt i alt er vor by i sin hele art en lære for Hellas, og jeg tror også Athen er det sted hvor den enkelte borger, med fuld rådighed over sig selv, kan forene de fleste former for virksomhed og den alsidigste glæde ved livets skønhed i een person. Og at dette ikke er smukke ord til lejligheden mere end sande kendsgerninger, det viser just vor bys magt, som vi har erhvervet ved at være sådan som jeg har beskrevet. Den er nemlig den eneste i vor tid som er stærkere end sit ry, når den stilles på prøve, og den eneste hvis fjender ikke kan føle harme over lidelser påført dem af underlegne, og hvis undergivne ikke kan nære ringeagt mod et herredømme udøvet af uværdige. Vi har givet store beviser på vor magt og mangler så sandelig ikke vidner på den; derfor vil vi blive genstand for både nutidens og fremtidens beundring. Og vi har ingen brug for Homer til at lovsynge os eller for nogen anden til med sin kunst at give en stakket glæde, der kun bliver til en skade for ens indtryk af begivenhederne, når det konfronteres med sandheden. Nej, ved vort eget vovemod har vi tvunget hav og land til at åbne sig for os overalt, og overalt har vi samtidig rejst evige monumenter over vore sejre og vore nederlag. Sådan er den by som disse mænd har kæmpet og er døde for, i det ædle forsæt ikke at miste den, og hver og een af dem der er tilbage har en naturlig pligt til villig at ofre sig for den.

42. Når jeg har talt så udførligt om vor by, var det da også for at påvise at kampen ikke gælder det samme for os som for dem der ikke har noget der svarer til det vi har, og samtidig for at underbygge min lovprisning af dem jeg nu taler over med indlysende beviser. Det vigtigste heraf har jeg sagt; thi den lovsang jeg har sunget til Athens pris har disse mænd og deres lige smykket med deres ædle dåd; og man vil næppe finde mange hellenere hvis gerninger, som deres, vejer ordene op. Og jeg mener at den skæbne disse mænd nu har lidt viser - enten som et første bevis eller som en sidste bekræftelse - at de ejede mands mod. For også de der ellers er ringere bør jo sætte mandsmod i

polis "by"
ἵσθησις "adferds- og samværsform"
παιδεία "et læresykket, en lære"
dynamis "styrke, magt"

arkhesthai "at blive regeret over"

thaumazeisthai "at blive beundret"

thalassa kai gē "hav og land"

agōn "kamp"

eulogia "lovprisning"

hymnēσαι "at synge lovsang"

aretai "fremragende egenskaber/adferd"
ergon, logos "gerning, ord"

patris "fædreland"

timōria "hævn"

to aiskhron "skam"

akmē tēs doxēs "på anseelsens
højdepunkt"

kamp for fædrelandet forrest; således udsletter de ondt med godt og gør mere fælles gavn end egen skade. Men blandt disse mænd var der ingen der viste fejhed fordi han hellere ville fortsætte rigdoms nydelse i fremtiden, ingen der udskød mødet med faren i fattigdoms håb, fordi han i fremtiden måske kunne fly den og blive rig; nej, mere end efter rigdom higede de efter hævn over deres modstandere, dette var for dem den skønneste måde at sætte livet i vove, og med livet som indsats ville de tage hævn over fjenderne og afsked med rigdommen. Til håbet havde de overladt sejrens uvise fremtid, i udførelsen af nuets synlige opgave fandt de det rettest at sætte deres lid til sig selv, og fordi de så deres frelse just i at værge sig og lide hellere end at vige, skød de fra sig skam i andres ord og tog på sig dåd ved egen krop, og i et kort øjeblik, det højdepunkt skæbnen skænkede dem, skiltes de, ikke fra et liv i frygt men fra et i hæder.

43. Dette er disse mænds indsats, og den er deres by værdig. I der er tilbage må bede guderne om en tryggere lod, men ikke nøjes med mindre mod, når I bereder jert sind på at møde fjenden; thi I skal ikke blot i teorien betragte de gavnlige følger som man kunne tale i timevis om til jer, og som I ved lige så god besked om som jeg – om hvor meget godt der kommer af at forsvare sig mod sine fjender – I skal hellere i praksis daglig have byens magt for øje og blive dens elskere, og når dens storhed gør indtryk på jer, skal I tænke på at det var dristighed, pligterkendelse og ærekærlighed i gerning der fyldte de mænd som vandt sig dette rige; og hændte det end at noget glippede for dem, ja så mente de sidst af alt de kunne unddrage Athen det mod de selv besad, og de gav det bort som deres skønneste gave til byen. I fællesskab gav de jo deres liv, og hver for sig fik de en lovtale der aldrig ældes og en grav med et stateligt minde – ikke så meget den grav de ligger i, nej, den der bevarer deres ry hos enhver der møder det, erindrer til evig tid, både når ord og gerning byder sig. Thi mænd af ry har deres grav på hele jorden, og ikke blot indskrifter på mindestøtter i deres hjemland fortæller om dem, også i det fremmede lever hos hvert menneske et uskrevet minde, mere om deres sind end om deres dåd. De skal være jeres idealer nu: Sæt lykke lig frihed, frihed lig mod, og sky ikke krigens farer. For de der ikke skal skåne deres liv er ikke først og fremmest dem der har et ondt liv og intet håb har om et godt, men dem der trues af et omslag i den modsatte retning i deres fremtidige liv, og hvis tilværelse bliver mest forandret hvis en ulykke rammer dem. For den forstandige er jo dog forandringen til et ondt liv, der kommer af forvænt

erastai tēs poleōs "elskere af byen"

koinēi "offentligt"
idiai "privat"

taphos episēmatos "en meget
betydningsladet grav"

doxa "ry"
aiemnestos "evigt erindret"

pasa gē taphos "hele jorden (er) en grav"

agrapnos mnēmē "uskrevet minde"

gnōmē "tankegang", "sind"

to eudaimon "lykken"

to eleutheron "friheden"

to eupsykhon "det gode mod"

paramythia "opmuntring, trøst"

euprepestatē teleutē "den smukkeste død"

slaphed, smerteligere end en umærkelig død, der kommer sammen med sjælsstyrke og fælles håb om sejr.

44. Derfor skal de ord jeg nu retter til dem af disse mænds forældre der er tilstede, heller ikke være en klage, men snarere en opmuntring. I ved jo at jeres liv er faldet i en tid fuld af urolige begivenheder; og den har haft en lykkelig lod, der som de nu får den smukkeste død, eller som I, den smukkeste sorg, og hvem et liv i lykke og en tilsvarende død er blevet tilmålt. Jeg ved godt at det er svært at få jer til at tro: Tit og ofte vil I blive mindet om jeres børn, når I ser andres lykke, som I også selv engang frydede jer ved; og man sørger ikke over de glæder der tages fra en uden at man har prøvet dem, men over det man mister efter at have været fortrolig med det. I må også hente styrke i håbet om andre børn, de af jer der endnu har alderen til at avle børn; for i familierne vil de nye børn kunne få nogle til at glemme dem der ikke lever, og byen vil det bringe gavn på to måder: Dels ved at den ikke bliver affolket, og dels ved den sikkerhed der skabes; man kan nemlig ikke tænke sig at folk, der ikke løber samme risiko som andre ved at sætte også deres børn på spil, træffer rimelige og retfærdige politiske beslutninger. – Og I der ikke er unge længere, regn I jer som gevinst at I har været lykkelige i det meste af jeres liv, og at jeres liv nu vil blive kort, og lad disse mænds ry lette jeres byrde. Thi æren er det eneste der ikke ældes, og i den alder hvor man ikke kan gøre nytte har man ikke, som nogle påstår, mest glæde af at tage gevinster hjem, men af at nyde ære.

45. Og jer, disse mænds børn eller brødre som er her tilstede, den kappestrid der venter jer forudser jeg bliver stor, da alle plejer at prise den der ikke lever, og hvis I viser et mod udover det sædvanlige, kan I til nød blive regnet, ikke for deres lige, men for næsten lige så gode. For de levende rammes af jævne modstanderes misundelse, men de der ikke står i vejen for nogen holdes i ære med en sympati der skyldes at de ikke er nogens modstandere i en kappestrid. – Hvis jeg også skal sige et ord om ædle egenskaber hos kvinder, de kvinder som nu bliver enker, vil jeg samle det hele i et kort råd: Stor er jeres berømmelse, hvis I ikke fornædtrer den natur der er jeres, og stor er dens berømmelse som der går mindst ry af blandt mænd, enten for det gode eller for det dadelværdige.

eukleia "ry", "berømmelse"
to philotimon "ære"

timasthai "at holdes i ære"

agôn "kappestrid"

phthonos "misundelse"

eukleia "berømmelse"

logos, ergon "ord", "gøring"

46: Epilog

46. Jeg har nu i ord efter loven sagt hvad jeg havde at sige til denne lejlighed, og i gerning har de døde allerede fået en del af deres hæder med denne begravelsesceremoni, og hvad resten angår, vil byen offentligt afholde udgifterne til deres børn fra nu af til de bliver voksne unge mænd og hermed udsætte en nyttig sejrpris for en sådan strid, både til de døde her og til de efterladte; for det folk der har de største kamppriser for ædel dåd, det har også de ædleste borgere. Bring nu klagen til ende, hver over jeres egne, og gå så bort.«

Indledning til Lysias og *Gravtale for dem, der hjalp Korinthierne*

Lysias' liv¹¹

I oldtiden kendte man til en skildring af taleren Lysias' liv, hvis hovedindhold med de nødvendige tilpasninger er følgende. Lysias var søn af en velhavende tilflytter (en *metoikos*) til Athen ved navn Kephalos, der oprindeligt kom fra Syrakusai på Sicilien. Lysias' to brødre kender vi også, dels fra Platons forfatterskab (*Staten, Phaidros*) dels fra Lysias' eget (*Lysias 12*), og den yngste heraf hed Euthydemos, mens den ældste hed Polemarkhos. Lysias er trods den traditionelle datering til 458/459 med ret stor sikkerhed født omkring 445.

Lysias drog som femtenårig (omkr. 430) fra Athen til den syditaliske koloni Thurioi og der opholdt han sig, indtil han og flere hundrede andre blev forvist derfra af en anti-athensk gruppering i tiden efter det fejlslagne athenske forsøg på at indtage Syrakusai og andre dele af Sicilien i årene 415-413. Han var tilbage i Athen i 412/411 og døde sent i sine 70ere eller tidligt i sine 80ere.

Det retoriske virke, vi kender Lysias bedst fra, udfolder sig omtrent i årene 403-380 efter Athens nederlag i Den Peloponnesiske Krig (404), det efterfulgte oligarkiske voldsregimente (404-403), vi kalder de tredive tyranner (og "de ti" herefter) og genrejsningen af det athenske demokrati i 403.

Hvad Lysias nærmere bestemt beskæftigede sig med i årene fra 412-403, kan vi ikke med sikkerhed sige ret meget om, selvom noget af tiden nok har været tilegnet den meget omfattende og sandsynligvis meget indbringende våbenproduktion, hans familie drev i Peiraieus. Det er sandsynligt, men ikke bevisligt, at Lysias i disse år har beskæftiget sig med retorik, og at denne beskæftigelse har været drevet af det møde med datidens blomstrende intellektuelle og retoriske nyudvikling, som næsten med nødvendighed har været en bivirkning af Lysias' tid på Sicilien.

Kort før den tid, hvor man genrejste demokratiet i Athen, har Lysias været henvist til at skabe en ny tilværelse som retoriker og taleskriver (*logographos*). Det skyldes først og fremmest, at Lysias og Polemarkhos var blandt de velhavende *metoikoi*, der blev udpeget til henrettelse af De Tredive.

---

¹¹ Fremstillingen bygger på: Carey, C. (ed.) (1989), *Lysias - Selected Speeches*, CUP, Cambridge: 1-3. Biografien er stykket sammen af forskellige kilders oplysninger, men blandt de væsentligste kilder er Plutarkhos' og Dionysios' biografier.

Motivationen for De Tredives voldsregimente var at rejse midler til at betale for Spartas militære tilstedeværelse i Athen efter dettes nederlag i Den Peloponnesiske Krig og ophævelsen af demokratiet. Ved den lejlighed blev Polemarkhos pågrebet og henrettet, mens det lykkedes Lysias at undslippe til byen Megara. Herfra kunne Lysias yde personel, finansiel, og materiel støtte til de demokratiske kræfter, der arbejdede for at vende tilbage fra deres eksil, forstøde De Tredives og genrejse demokratiet.

Lysias var blandt de *metoikoi*, der blev belønnet med borgerrettigheder (altså, blev *politēs*), da Thrasybulos udstedte et dekret herom, og selvom dekretet senere blev underkendt, kunne Lysias leve tilværelsen ud med det særlige privilegium ikke at skulle betale skat som *metoikos*, men være sidestillet med den athenske befolkning i øvrigt (*isotelēs*).

Når Lysias overhovedet begyndte at virke som taleskriver, kan det i udgangspunktet se ud som tilfældigheder og almindelig nød: efter genrejsningen førte han en sag (*Lysias 12*) mod een af De Tredives ved navn Eratosthenes i forbindelse med dennes embedsgranskning (*euthyna*); han anklagede Eratosthenes for mordet på Polemarkhos, og talen må have gjort fremtidige klienter opmærksomme på Lysias, som sandsynligvis har brugt omtalen til at kompensere for de økonomiske tab, han led under De Tredives. Derefter etablerer Lysias sig som *logographos* og kommer med sit retoriske virke efter alt at dømmes på fode igen.

Lysias og *epitaphios logos*

Den dramatiske ramme om Lysias' *epitaphios logos* er den årlige athenske begravelse af de faldne i statens forskellige krige, og i denne tale nærmere bestemt de faldne i eet af årene 395-387, mest sandsynligt hen mod slutningen af 390'erne. Thukydides (2.34) beskriver i nogen detalje denne institution,¹² og det er tilsyneladende en særligt athensk og muligvis også meget gammel tradition (Thuk. 2.34.1, *patrios nomos* "forfaderskik") at begrave de faldne på byens gravplads snarere end at gøre det, hvor slaget stod (det vides at athenere i øvrigt at have gjort ved flere lejligheder, mest prominent efter Marathons slag (490, Hdt. 6.94ff.), men også efter Platais (479, Hdt. 9.85.2)). Uanset

---

¹² Se forløbsmaterialets beskrivelse af talen og dens kontekst i dokumentet "Gravtalen i hovedtræk".

hvor gammel denne praksis er eller ikke er,¹³ har den ændret sig meget over tid og særligt i overgangen fra en aristokratisk-individuel til en demokratisk-kollektiv tænkning: gravtalerne er med deres tydelige ideologidiskurs (ifølge eet vigtigt bidrag til forståelse af denne genre¹⁴) det nærmeste, vi kommer en *officiel* demokratisk (politisk, social, religiøs) version af den athenske historie: den demokratiske ideologi udvisker individets rolle og betoner kollektivets¹⁵ - altså betoner gravtalen i alt væsentligt det anonyme og kollektive, hoplitterne og falanksen frem for generalen, massen frem for eliten.¹⁶ Hvis man derudover gerne vil have en kort beskrivelse af gravtalens formål, kan man overtage følgende formulering:

”creat[ing] a myth, a reality of words, which explained aggression as assistance and altruism and which transformed isolation from that of a tyrannical city into the desertion of Athenians by other Greeks, a desertion which left them solitary defenders of the common cause.”¹⁷

Gravtalen konstruerer altså en diskurs, der transformerer athensk politik til et mere ideologisk tåleligt perspektiv: en længere række værdibegreber bringes ind i diskursen for at understrege betydningen af det athenske samfunds enestående væsen, og det er bestemt værd at bemærke, hvordan denne demokratiske diskurs approprierer tidligere *aristokratiske* værdier og transformerer dem ind i den *demokratiske* ideologi;¹⁸ begreberne i hovedtræk:

1. Den bedste egenskab og den gode mand (*arete, anēr agathos*)
2. Forfædre, fædre og fædreland (*progonoi, pateres og patris*)
3. Athenernes naturligt gode væsen (*physis*)
4. Athenernes kulturelle/juridiske norm (*nomos*)
5. Athenernes dannelse og selvkontrol (*paideia, enkrateia/sōphrosynē*)
6. Demokratiets værdier: (ytrings)frihed, lighed for loven, indflydelse på politikken
(*isēgoria/parrhēsia, eleutheria, isonomia*)
7. *Autochthoni* ”at være født af jorden”, ære og erindring (*hoi autokhthones, athanatos mnēmē, kleos/timē*)
8. Athenernes isolationisme og altruisme som frelser (*sōtēria*)

¹³ Loraux, Nicole (2006), *The Invention of Athens - The Funeral Oration in the Classical City* (overs. Alan Sheridan), HUP, Cambridge Mass.: 41, første henvisning til gravtalen som praksis er velnok Aiskhylos’ *Ag.* 429-448 (458), men det gør ikke gravtalens oprindelse synderligt mere tydelig.

¹⁴ Loraux (2006): 27, 30.

¹⁵ Grethlein (2010): 109, forklarer, hvordan man kan se den enkeltes død som en forudsætning for Athens evige styrke som *polis*, og hvordan Athens evige styrke netop bliver det, der giver den enkelte en betydning ud over den enkeltes eget liv. På forsiden til dette kompendium ses et tydeligt aristokratisk modsvar til den udviskning af individuel ”bedsthed” (*arete*), som demokratiet gennemførte for fællesskabsfølelsens skyld: i døden blev alle forskelle udjævnet og alle athenere stilledes lige i statens opfattelse. *Dexileos*-stelen, der stod i nærheden af *Demosion Sema* på ”gravvejen” i Kerameikos-området, er formentlig en kenotaf for en ung soldat i rytteriet, der var begravet i *Demosion Semas* fællesgrav *Polyandriou* sammen med de øvrige faldne fra rytteriet i Den Korinthiske Krig: *Dexileos* fik på den måde en dobbelt hæder, både privat og offentligt, ja faktisk nok tredobbelt, for hans navn var anført både i indskriften, der mindedes rytteriet, og sandsynligvis også på listen over faldne i 394 ved fællesgraven, og altså også på den private stele i nærheden. Loraux (1978): 805-806; id. (2006): 61-63.

¹⁶ Derfor er også kun meget få individer fremhævet i gravtalerne, i Lysias Themistokles (2.42) og Myronides (2.52): At Themistokles nævnes, er forståeligt, når man tænker på hans rolle i udformningen af tidens ideologi, og han fremstilles på mange måder som i Herodot (8.124) og Thukydid (1.138.3), mens Myronides’ tilstedeværelse er langt vanskeligere at forklare; een, ganske vist lidt opgivende, forklaring findes hos Todd (2007): 252: at den samme frase, som Lysias her bruger (gr. *Myronidou stratēgoūntos*) også bruges hos Thukydid (1.105.4), og at Lysias derfor blot gentager *verbatim*, hvad Thukydid har sagt om pågældende begivenheder; omtrent på samme måde som i Lysias’ fremhævelse af Themistokles efter Herodots og Thukydids forskrift. Et oplagt sted at orientere sig om ”massen og eliten” er Ober, J. (1989), *Mass and Elite in Democratic Athens - Rhetoric, Ideology, and the Power of the People*, Princeton University Press, Princeton/New Jersey: 11-17 (om elite og masserne), 31-34 (om *ansigt-til-ansigt-fællesskaber* og *forestillede fællesskaber*) og endelig 35-43 (om Obers forudsætninger og metoder).

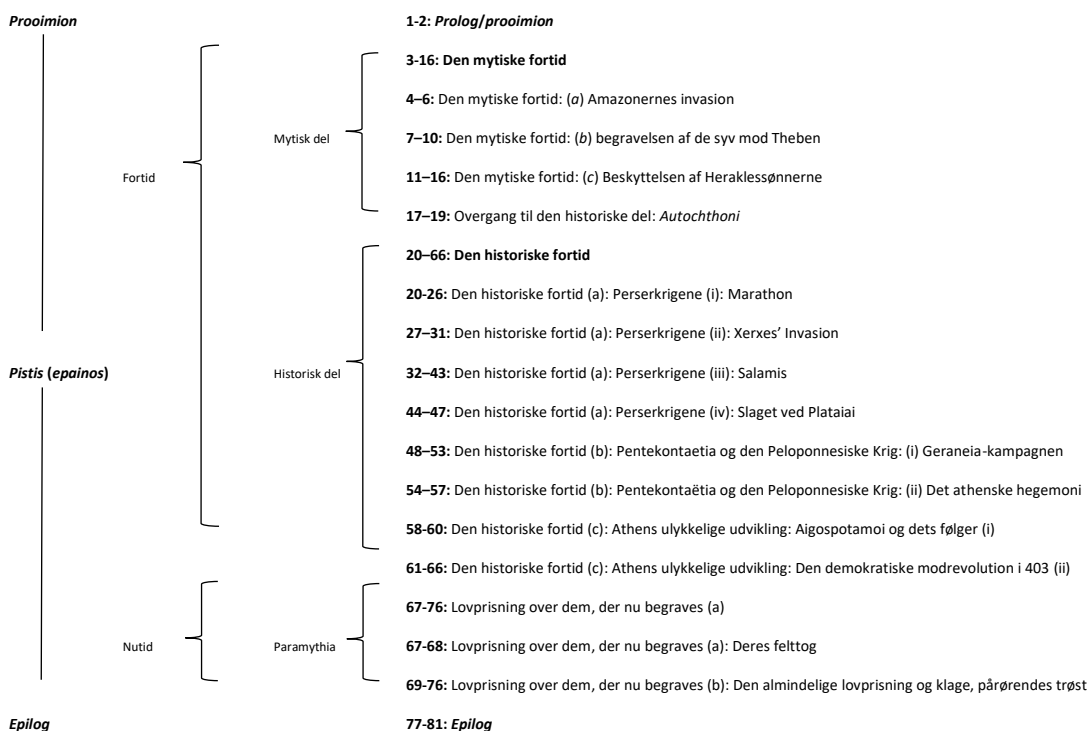
¹⁷ Tyrrell, W. B. (1984), *Amazons: A Study in Athenian Myth-Making*, Baltimore/London: 15.

¹⁸ Loraux (1978): 801-806.

Derudover tjener gravtalen en lang række andre formål, blandt hvilke det måske vigtigste er at hæve Athen op over *tiden selv* ved at forbinde Athens fortid og nutid (og på sin vis fremtid) i eet eneste begreb: ideologisk/demokratisk/militær sejr, *nikē*.

Gravtalerne følger en retorisk model, der ikke fornægter sig - heller ikke i Platons særlige brug af den eller i Thukydids historieværk -, og modellen giver genren et upersonligt træk, der i nogen grad udviser den individuelle talers stil og stilistik. På den måde kan man selv med den ufuldstændige tekstoverlevering, vi har, alligevel møde gravtalen som en model bag de meget forskelligartede eksempler i vores tekst-*corpus*. Hvis man har den oplevelse, at *Lysias 2* ikke viser Lysias' ellers så karakteristiske elegance eller øvrige retoriske stil,¹⁹ kan det være et udslag af gravtalens institutionelle og kollektive status.²⁰

Lysias 2 er et godt eksempel på en gravtale, der løfter lige netop den opgave en gravtale skal, og det gør talen ved hjælp af en komposition, hvis temaer tydeliggør fortidens betydning for nutiden, der så til gengæld skal borge for fremtidens Athen. Den ret omfattende komposition er som følger:

¹⁹ Carey (1989): 6-9, beskriver kortfattet, men nyttigt Lysias' retoriske stil. Det er tydeligt, at gravtalen (og i det hele taget Lysias' epideiktiske produktion: 2 og 33 *Olympiakos*) afviger fra Lysias' typiske retoriske stil.

²⁰ Loraux (2006): 38.

Autenticitet

Som følge af, at de overleverede eksempler på gravtaler er af forholdsvis forskellig art, giver flere af de i alt seks gravtaler,²¹ der er helt eller delvist overleveret fra omkring 430-320, anledning til en diskussion om autenticitet: flere, heriblandt *Lysias 2* og *Aspasia's* (en kvindes og fremmeds) tale i Platons *Menexenos* (indlejret i en filosofisk dialog), kan med rimelighed betragtes som litterære konstrukter snarere end faktisk holdte taler, mens andre, heriblandt *Perikles' gravtale* (indlejret i en historisk fremstilling) og Demosthenes 60, med stor sandsynlighed gengiver holdte taler; heller ikke disse kan dog betragtes som direkte transkriptioner af talernes oprindelige ordlyd.²² *Lysias'* tale er højst sandsynlig altså ikke en autentisk *holdt* tale, og det er der flere grunde til: Han var *metoikos*, og kun en fuldgyldig borger, *politēs*, kunne vælges til at tale (også *Gorgias'* tale måtte så falde for denne forudsætning). Om det ringe antal af autentiske taler så skyldes, at genren og gravtalens status som en form for national veltalenhed først og fremmest var mundtligt betinget og at denne mundtlige overlevering tog form af en kollektiv athensk og individuel athenererindring, kan det være vanskeligt at bedømme; hvis overleveringen først og fremmest er mundtlig, kan det måske forklare, hvorfor det er og var så vanskeligt at skelne mellem autentiske taler holdt på *Kerameikos* og reelt ikke-autentiske taler: Deres forskellige afvigelser fra en forestillet gravtale-norm er hurtigt blevet optaget i gravtalegenren og talens institution i Athen.²³ Sagt på en anden måde, hver overleveret gravtale har nok sit eget formål (historisk, politisk, filosofisk, retorisk), men bag dette formål ligger i alle tilfælde en forestilling om den model, en gravtale skulle følge. Derfor kan en læsning af forskellige gravtaler bidrage til en samlet forståelse af den ideologi- og kulturform og litteraturform, gravtalen som genre er en del af. *Lysias 2* er set fra denne synsvinkel efter alt at dømme et rigtigt godt eksempel på genrens norm, trods sin status som ikke-autentisk.

---

²¹ 1. *Gravtale over faldne athenere* (*Gorgias*, fragmentarisk, DK 82, B5a, 5b og 6), 2. *Perikles' gravtale* (*Thukydid*, 2.34-46), 3. *Aspasia's gravtale* (*Platon, Menexenos* 236d-249d), 4. *Gravtale for dem, der hjalp korinthierne* (*Lysias 2*), 5. *Gravtale over Leosthenes og de faldne i Den Lamiske Krig* (*Hypereides* 6) og 6. *Gravtale over de faldne i slaget ved Khaironeia* (*Demosthenes* 60).

²² *Loroux* (2006): 37, gengiver en længere række af de betænkeligheder, *Demosthenes* 60 i tidens løb har givet forskellige læsere, herunder "fejll" i talens mytiske eksempler og for stor lighed med argumenter i *Perikles' gravtale* og passager i *Menexenos*.

²³ *Loroux* (2006): 39.

Lysias, *Gravtale for dem, der hjalp Korinthierne* (Lys. 2.1-81)²⁴

1-2: Prolog

1. Mine kære medsørgende: Hvis jeg troede, det var muligt i ord og tale tydeligt at vise jer de fremragende egenskaber ved alle de mænd, der nu ligger her, ville jeg vende det hele til en kritik af dem, der har bedt mig tale med blot nogle få dages varsel. Det ville jeg, fordi al tiden selv for alle mennesker ville være utilstrækkelig til at skrive en tale i overensstemmelse med disse mænds bedrifter; efter min mening er dét årsagen til, at byen af omsorg for dem, der skal tale her, giver dem kort varsel: tanken er, at talerne på denne måde nemmest får adgang til tilhørernes tilgivelse og forståelse.

2. Til trods herfor holder jeg nu en tale over dem, men det, min dyst består i, er ikke at tale i overensstemmelse med deres bedrifter, men at tale om kap med dem, der tidligere har holdt tale om de faldne. De faldnes fremragende eksempel har nemlig givet anledning til en sådan gavmildhed både blandt dem, der formåede at *gøre* noget ved det, og blandt dem, der ønskede at *sige* noget til det, at der allerede er blevet sagt mange smukke ord om dem af de tidligere talere, men at de dog har ladet meget og rigeligt tilbage at sige for efterfølgende talere. Sagen er den, at der ikke er det land og det hav, de faldne ikke havde kendskab til, og alle steder synger alle folk, der angrer egne egenskaber, *deres* egenskabers pris.

3-16: Den mytiske fortid

3. Jeg vil indlede med at fremdrage forfædrenes oldgamle gerninger med mindet om overleverede sagn. For det er kun ret og rimeligt, at vi alle mindes også dem, at vi med lovsang synger deres pris, fortæller med mindet om alle de gode, holder højt deres hæder, når vi er sammen som her og nu, og opdrager de levende i kendskab til de dødnes bedrifter.

4-6: Den mytiske fortid: (a) Amazonernes invasion

4. For længe længe siden fandtes Amazonerne, Ares' døtre, og de boede ved floden Thermodon.

---

²⁴ Teksten er oversat af Lars Eskesen efter Todd, S. C. (2007), *A Commentary on Lysias, Speeches 1-11*, Oxford University Press, Oxford.

De var de eneste i deres del af verden, der bar våben af jern, og de første af alle til at ride på hesteryg. Hestene brugte de mod fjender, som intet kendte til ridning og ikke anede uråd, til at angribe de flygtende og flygte fra angriberne. For deres mod så man dem mere som mænd, end man så dem som kvinder for deres natur, og de forekom mere at være mændene overlegne i hjerte og mod end underlegne i form.

5. De herskede nu over mange folkeslag, og da de i gerning havde gjort de omkringboende til deres slaver, og i ord kun hørte vores land omtalt med stor respekt, så gik de af hensyn til deres gode omdømme og store forventninger i gang med at samle de mest krigeriske folk, og med dem bekrigede de vores by. Her mødte de tapre mænd og de viste nu et mod i større overensstemmelse med deres kroppes natur. Men selvom de ved den lejlighed fik et ry helt modsat deres hidtidige ry, så var det mere mødet med krigens rædsler end deres fysiske form, der viste deres kvindelighed.

6. Kun for dem faldt det sådan ud, at de ikke fik lært af deres fejl og lagt bedre planer for fremtiden. Kun for dem blev der ikke mulighed for at vende hjem og berette om deres vanheld og vores forfædres fremragende færd: De døde nemlig her og her betalte de bøden for deres uvidenhed. Mindet om denne bys fortræffelige mod og egenskaber gjorde de udødeligt og navnløst gjorde de på grund af denne ulykke deres eget hjemland. Om dem kan man altså sige, at de i uretfærdig lyst til andres land, retfærdigt forliste deres eget.

7–10: Den mytiske fortid: (b) begravelsen af de syv mod Theben

7. Dengang argeieren Adrastos og Polyneikes havde ført krig mod Theben og havde lidt nederlag i kampen, tillod thebanerne ikke, at man begravede de slagtes lig. Athenerne havde nu den opfattelse, at hvis de faldne faktisk havde begået nogen forbrydelse, så var de dog i døden godt i gang med at gøre den største bod, der findes; de mente, at thebanerne med deres praksis berøvede underverdenens guder, hvad rettelig tilkom dem, mens guderne i den øvre verden blev udsat for ringeagt så længe ligene lå ubegravede og besudlede de hellige ritualer. Derfor lod athenerne sendebud gå til Theben for at bede dem se at få fjernet ligene.

8. De mente nemlig, at gode og ordentlige mænd straffer deres fjender, mens de er live, mens kun de, som ingen selvtillid har, kan finde på at fremvise deres eget mod i de dødes kadavere: Ingen

hørte deres bøn, og så gik de i krig mod Theben, selvom de ikke tidligere havde haft nogen uoverensstemmelser med kadmeierne der.

9. Det var egentlig ikke for at takkes de levende argeiere, at de pådrog sig den dobbelte fare, de nu gjorde, men fordi de fuldt og fast troede på, at krigens døde skal have de begravelsesritualer, som det nu er skik og brug; nej, de gjorde det for begges skyld - for thebanerne, for at de ikke skulle fremture i deres overgreb mod guderne ved at begå overgreb mod de døde, og for argeierne, for at de ikke skulle vende hjem [før tid] uden den hæder, deres fædre havde krav på, berøvet et græsk begravelsesritual og uden at have opnået det, de i fællesskab havde håbet på.

10. Det var med afsæt i denne tanke, at de anså alle menneskers krigslykke for een og den samme. Selvom de skaffede sig mange fjender, så gik de dog sejrrigt ud af deres krige, fordi de havde retfærdigheden som allieret. I overensstemmelse med denne tænkning fik de heller ikke selv lyst til i deres egen gode krigslykke at straffe kadmeierne yderligere, men viste dem deres egen fortræffelighed frem for ugudelig ringeagt: Altså tog de kun den kamppris, de var kommet efter, og begravede argeiernes døde i deres eget område, i Eleusis. Sådan forholdt de sig altså i forhold til dem af de syv mod Theben, der mistede livet der.

11–16: Den mytiske fortid: (c) Beskyttelsen af Heraklessønnerne

11. Senere, da Herakles var forsvundet fra menneskenes verden, slap hans sønner væk fra Eurystheus, men de blev fordrevet, hvor end de kom blandt grækerne, som ganske vist skammede sig over at gøre det, men frygtede Eurystheus' magt. Sønnenne kom da endeligt til vores by og her slog de sig ned som bønfaldende ved vores altre.

12. Eurystheus krævede dem godt nok udleveret, men athenerne var ikke til sinds at gøre det, for de holdt Herakles' heltmod højere og i større ære mere, end de frygtede den risiko de løb på egne vegne; det var og blev deres opfattelse, at det er mere ret og rimeligt at kæmpe for de svagere på rettens side end at udlevere dem, der blev uretfærdigt kuert af de stærkere bare for at stå på god fod med disse.

13. Eurystheus drog nu i felten sammen med dem, der på den tid sad på Peloponnes, men athenerne gav sig ikke, heller ikke nu, hvor de stod ansigt til ansigt med faren. I stedet holdt de fast

i den samme opfattelse, som de også tidligere havde haft - og dét selvom de aldrig havde draget nogen personlig fordel af at kende Heraklessønnernes far og selvom de jo ikke kunne vide, hvilken slags mænd sønnerne ville vise sig at være.

14. De havde intet forudgående fjendskab med Eurystheus og de havde heller ingen udsigt til gevinst - hvis man ser bort fra det gode omdømme, men de pådrog sig alligevel faren i forsvar for dem, fordi de anså det for retfærdigt slet og ret. På den ene side havde de medlidenhed med de forurettede, på den anden havde de had til voldsmænd, og derfor forsøgte de at stille sig hindrende i vejen for den ene part, mens de ønskede at handle ret ved at hjælpe den anden. Det var efter deres opfattelse et tegn på frihed, at man intet gør mod sin vilje, og et tegn på retfærdighed at hjælpe de forurettede og et tegn på den gode indstilling at dø, om nødvendigt, i kampen for begge disse tilstande.

15. Indstillingen på begge sider var sådan, at Eurystheus og hans allierede kun var interesserede i at tiltvinge sig, hvad de ville have, fra uvillige athenere, men athenerne mente ikke, at Eurystheus havde nogen ret til at slæbe de bønfoldende bort, var han end aldrig så meget en bønfoldende selv. De stillede deres egne styrker op og besejrede i kamp hele den peloponnesiske krigsstyrke, sikrede Heraklessønnerne mod overgreb, fjernede deres angst og satte dermed deres sind fri - for deres fars heltemod kransede de sønnerne med en krans flettet af den fare, de havde tålt.

16. Sådan blev de allerede som drenge så meget lykkeligere end deres far havde været. For alle mennesker kan takke ham for mange gode ting, og i et liv fyldt med møje, sejr og ære straffede han andre for deres ugerninger, men Eurystheus, som både var hans fjende og som helt personlig behandlede ham uretfærdigt, kunne han ikke besejre. Hans sønner derimod så på een og samme dag både deres egen frelse og fjendernes afstraffelse - og dét på grund af netop denne by.

17–19: Overgang til den historiske del: *Autochthoni*

17. Vore forfædre havde altså i mange tilfælde god grund til at kæmpe for retfærdigheden som med een enig tanke - for begyndelsen på deres liv var retfærdig. De var nemlig ikke, ligesom så mange andre, et sammenrend fra alle mulige steder, havde ikke forstødt en anden befolkning for at finde hjem og havde derfor heller ikke hjemme i et land, der egentlig tilhørte fremmede. Nej, de

var *autochthone* og som sådan havde de det samme land både som moder og som fædreland.

18. De var simpelthen de første og på den tid de eneste, der fordrev eneherkerne og grundlagde et demokrati i den opfattelse, at frihed for alle var den største kilde til samhørighed. Ved i fællesskab at dele de forskellige forventninger, som deres forskellige farer gav anledning til, kunne de leve deres liv i staten med et frit sind og sindelag.

19. Med lov hædrede de de hæderlige og straffede de slette efter den tanke, at kun vilde dyr behersker hinanden med ren vold, men at mennesker afgrænser det retfærdige med lov, overbeviser med fornuft, og i gerning tjener begge disse herrer med loven som konge og fornuften som læremester.

20–66: Den historiske fortid

20-26: Den historiske fortid (a): Perserkrigene (i): Marathon

20. For vores forfædre var ædle af natur og tænkte ens; de udførte mange smukke og forunderlige ting; forfædrene til dem, der nu ligger her, og deres arvtagere har ved deres eget mod efterladt uforglemmelige, store mindesmærker overalt. De gennemgik nemlig som de eneste at kæmpe til forsvar for hele Hellas mod utallige barbarer.

21. For Asiens konge stillede sig ikke tilfreds med de forhold, han allerede havde, men sendte i håbet om også at trælbinde Europa en hær på hele femhundredtusinde mand. De stiledede mod Marathon med den tanke, at de nemt ville få magten over alle andre grækere, hvis de enten gjorde denne vores bystat til en frivillig allieret eller undertvang den, hvis den nu viste sig uvillig. Idéen var, at <vores forfædre> ville være i alvorlig mangel på allierede, hvis perserne nu betonedede truslen, mens grækerne stadig var indbyrdes uenig om, hvordan de skulle afværge angriberne.

22. På baggrund af tidligere tilfælde bestod stadig hos dem den forestilling om vores by, at hvis de angreb en anden by først, så ville de komme til at føre krig mod både den by og Athen. Athenerne ville nemlig komme de forurettede ivrigt til hjælp, men hvis perserne så omvendt bare angreb Athen først, ville ingen andre grækere vove at redde nogle andre grækere og derved skabe et åbentlyst fjendskab mod perserne i forsvar for dem.

23. Det var altså den slags planer, de gik og bryggede på. Vores forfædre, derimod, gav sig ikke af med at overtænke krigens farer, men tænkte, at en berømmelig død efterlod udødelig omtale blandt gode folk, og derfor følte de ingen frygt for fjendens tal, men tværtom mere en stor tillid til eget mod. De skammede sig over, at fjenden var trængt ind i deres område, og ventede ikke på, at deres allierede skulle få besked og komme dem til hjælp; de mente ikke, det var ønskværdigt at stå i gæld til andre grækere for deres frelse, men at andre grækere for deres frelse gerne måtte stå i gæld til dem.

24. Sådan stødte få sammen med mange i kamp, alle ført af denne ene tanke: at det rigtige for dem var at lide døden i fællesskab med alle andre, mens en tapper kamp omgivet af få mænd var for de privilegerede; at livet som følge af døden i virkeligheden kun var til låns, men at det minde, de ville efterlade i mødet med krigens farer, var deres og deres alene. De tænkte, at de der ikke kunne sejre på egen hånd, heller ikke kunne sejre med de allieredes hjælp; at de kun ville lide døden lidt før de andre, hvis de led nederlag, men ville give de andre friheden, hvis de sejrede.

25. De viste sig som tapre mænd. De skånede ikke deres egne kroppe og klyngede sig ikke til livet i jagten på deres bedste jeg, deres adfærd var styret mere af respekten for lovene der end af frygten for fjendernes vold - de rejste et mindesmærke på egen jord for Hellas' sejr over barbarerne, der for vindings skyld gjorde indtog på fremmed jord.

26. Så hurtige var de til at modsvare faren, at de samme budbringere måtte bringe meddelelser til de andre grækere både om barbarernes ankomst her og om vore forfædres sejr. Ingen af de andre grækere havde nået at frygte den tilstundende fare, men de glædede sig ved nyheden om deres egen frihed.

Derfor er der heller ikke noget som helst underligt ved, at vores forfædres mod også nu, som om de var helt aktuelle, vækker stor begejstring blandt alle mennesker, selvom det faktisk fandt sted for lang tid siden.

27–31: Den historiske fortid (a): Perserkrigene (ii): Xerxes' Invasion

27. Efter disse begivenheder fattede Xerxes, kongen over Asien, foragt for Hellas, for han følte sig snydt for alt det, han havde håbet på, vanæret og ydmyget over det, der var hændt, og rent ud

irriteret over katastrofen ved Marathon, vred på de ansvarlige. Selv havde han ingen erfaring med at møde modgang, og ligeså lidt erfaring med at møde gode mænds modstand. Derfor forberedte han sig godt og ankom her i det tiende år med 1200 krigsskibe, og med sig førte han en så uendeligt stor landhær, at bare det at opregne de forskellige folkeslag, der fulgtes med ham, ville være en stor opgave.

28. Og dette er det bedste tegn på hærens størrelse: selvom det ville have været muligt for ham med 1000 skibe at færges sin landhær over fra Asien til Europa på Hellespontens snævraste sted, ville han ikke, fordi han mente, det ville være et stort tidsspilde.

29. Af ringeagt over for både naturens orden, det guddommelige og al almindelig menneskelig tænkning, lagde han en vej hen over havet og krævede, at al sejlads skulle foregå til lands,²⁵ ved henholdsvis at lægge et åg over Hellespontens vande og gennemgrave Athos-bjerget. Alt dette mødte ingen modstand, for een side adlød modvilligt, og en anden blev frivilligt forræder: den ene af disse grupper var utilstrækkelig til at kunne forsvare sig selv, og den anden var bestukket med penge. To ting tvang dem til at adlyde: angst og gevinst.

30. Da nu Hellas var sådan stædt, gik athenerne selv i skibene og kom landet til hjælp ved Artemision; samtidig tog spartanerne og nogle af deres allierede opstilling ved Thermopylai, fordi de tænkte, at de ville kunne bevogte indfaldsvejen der på grund af stedets trange forhold.

31. Disse faretruende begivenheder fandt altså sted på samme tidspunkt, og athenerne gik sejrrigt ud af søslaget, mens spartanerne, ganske vist ikke uden mandsmod og hjerte, havde fejlvurderet styrken af dem, som de troede ville forsvare dem, såvel som dem, de skulle til at konfrontere i kamp. De gik til grunde - egentlig ikke betvungne og besejrede af fjenden som sådan. De døde der, hvor de selv havde taget opstilling til kamp.

32–43: Den historiske fortid (a): Perserkrigene (iii): Salamis

32. Da nu den ene del af perserhæren havde mødt stor ulykke og den anden havde vundet sig en indfaldsvej, begyndte sidstnævnte at bevæge sig mod denne vores by. Vores forfædre var allerede

---

²⁵ Paradoks og *húbris* i eet udtryk: vejen hen over havet er Xerxes' pontonbro(er) over Hellesponten, og sejladsen til lands er et tvetydigt udtryk for den kanal, Xerxes lod hugge gennem Athos-forbjerg.

varskoet om spartanernes nederlag, men de var i vildrede med, hvad de skulle stille op i den situation, de stod i. De vidste, at et landslag mod fjenden ville betyde, at fjenden ville sejle sin tusindtallige flåde direkte mod en tom by og indtage den; hvis de derimod gik i skibene, så ville de blive besejret til lands. At opnå begge ting, både at forsvare sig og efterlade tilstrækkelig beskyttelse for byen, var ikke en mulighed.

33. Der forelå to muligheder: enten kunne de opgive deres fædrene jord eller gøre fælles front med barbarerne og trælbinde de andre grækere. For at tage farerne een ad gangen og ikke begge på een gang, forlod de byen, og de gjorde det i forsvar for Hellas, fordi de mente, at frihed med taperhed, i fattigdom og på flugt var bedre end et trælbundet fædreland i vanry og rigdom.

34. Børn og koner bragte de til Salamis og fik derpå samling også på de allieredes flåder. Få dage senere kom så barbarernes landhær og flåde: hvem, som havde set det, kunne dengang have undgået at frygte det? Så stor og skrækindjagende var den fare, denne by pådrog sig i kampen for at forsvare Hellas' frihed.

35. Hvordan var stemningen blandt dem, der kunne iagttage besætningerne på disse skibe, når deres frelse var så uvis og en så stor trussel var undervejs? Hvordan var stemningen blandt dem, der for deres kæres skyld og for den belønning, der var Salamis, kunne se søslaget komme?

36. De, der overalt var omgivet af en fjende så stor, at det mindste onde, de havde udsigt til, var forudsigelsen af deres egen død, og hvis største ulykke var det, de forventede at flygtningene på Salamis ville blive udsat for af fjenden i tilfælde af dennes sejr.

37. Mon ikke de i erkendelsen af at have ryggen mod muren har været optaget af at tage hinanden i den højre og hilse hinanden, og så har de rimeligvis været hensat i gråden og klagen over deres egne skæbner, for de kendte jo deres egen flådes lidenhed og kunne tydeligt se fjendens mange skibe, og dertil kom bevidstheden om, at Athen stod rømmet tilbage og Attika var fuldt af barbarer på plyndringstogt, at templerne stod i lys lue og at alt det forfærdelige foregik lige der, tæt på.

38. På een og samme tid kunne de høre både den græske og barbarernes *paian* blandet sammen, de opmuntrende tilråb på begge sider og knagen og bragen fra skibe, der tog skade; havet fyldt med lig, skibe på vej ned både på egen og fjendens side. I lang tid vaklede slaget frem og tilbage, og snart troede de at have sejret og være frelste, snart at være besejrede og døde.

39. I den angst, de følte, mente de tilsyneladende også at kunne se mange ting, som de ikke kunne se, og at kunne høre mange ting, som de ikke kunne høre. Hvad har der ikke været af bønner og krav til guderne om at huske på ofrene til dem; medynk for børn, længsel efter hustruer og veråb for fædre og mødre. Hvilke opregninger over nederlagets onde følger, i fald de led nederlag.

40. Var der en gud, der ikke ville have følt medlidenhed med dem over farens omfang? Var der et menneske, der ikke ville have grædt? Var der nogen, der ikke ville have beundret dem for deres mod? I deres fremragende mod og fremfærd overgik langt de fleste af dem alle andre mennesker, både i deres strategi og i de farer, krigen bød dem: for de forlod deres by og gik i skibene, og så samlede de deres sjæles mod, så få de var, til kamp mod Asiens enorme masser.

41. De kom sejrige ud af søslaget og viste dermed alle, at det er bedre at møde faren fåtalligt i kamp for friheden end at mange undersætter kæmper for deres egen trældom.

42. Disse mænd udførte mest og mest smukt for grækernes frihed. Themistokles var deres general, den bedst udrustede til at tale, tænke og handle; disse mænd havde flere skibe end alle deres allierede tilsammen og de havde de mest erfarne sømænd. Hvilke andre grækere kunne konkurrere med dem i planlægning, antal og mod?

43. Derfor var det også med rette, at de uden diskussion fik kampprisen for søslaget af de andre grækere, og det var kun rimeligt, at de fik en bekomst, der svarede til de farer, de havde mødt. For de havde vist de asiatiske barbarer deres egen styrke, en styrke der var bundet til befolkningens slægter og til landets jord.

44–47: Den historiske fortid (a): Perserkrigene (iv): Slaget ved Plataiai

44. Sådan gjorde de sig altså i søslaget, og fordi de med deres eget mod tog klart den største del af farerne, vandt de en frihed, der var fælles også for de andre grækere. Senere, hvor peloponnesierne i deres iver efter egen frelse var i gang med at bygge en forsvarsmur hen over Isthmen (de mente nemlig, at faren fra vandsiden nu var drevet over) og egentlig havde den bagtanke, at de andre grækere så kunne komme i barbarernes vold, **[45]** måtte athenerne hidse sig alvorligt op og give peloponnesierne det råd, at de så hellere måtte bygge en mur rundt om *hele* Peloponnes, hvis de havde tænkt sig at fortsætte ud fra *den* bagtanke: Hvis athenerne selv

blev forrådt af de andre grækere og måtte gå sammen med barbarerne, ville barbarerne nemlig pludselig ikke stå uden tusinde skibe, og muren hen over Isthmen ville være aldeles ligegyldig. For perserkongen ville uden nogen som helst fare få overherredømme til søs.

46. Da peloponnesierne nu var blevet taget sådan i skole og var kommet til den opfattelse, at de selv handlede uretfærdigt med deres dårlige planer, og at hvad athenerne sagde og planlagde var retfærdigt sagt og tænkt, endte de med at komme dem til hjælp ved Plataiai. De fleste af deres allierede deserterede dog i ly af natten på grund af fjendens størrelse, men spartanerne og tegeaterne jog dog fjenden bort, mens athenerne og krigerne fra Plataiai bekæmpede og besejrede de grækere, der havde forlist håbet om friheden og nu tålte trældommen.

47. På den dag skaffede de den smukkeste slutning på fortidens farer, og opnåede en sikker fred for Europa. Det gjorde de ved at give et klart bevis for deres eget mod i alle de farlige situationer, både sammen med andre og alene, til lands og til vands, mod barbarer og mod grækere, og der var både blandt dem, de kæmpede med, og blandt dem, de bekæmpede, almindelig enighed om, at Athen med rette var blevet *hegemon* i Hellas.

48–53: Den historiske fortid (b): Pentekontaëtia og den Peloponnesiske Krig: (i) Geraneia-kampagnen

48. Senere opstod der en krig mellem græske byer som følge af indbyrdes lyst til at kappes med hinanden efter alt det, der var sket, og som følge af nid over det, der var opnået - begge sider i konflikten tænkte store tanker om sig selv, alle som en, og de brugte selv ringe foranledninger til at rejse en konflikt. For eksempel opstod der en konflikt til søs mellem Athen og Aigina og øens allierede, som endte med, at athernerne tog 70 trierer fra aigineterne.

49. På samme tid fastholdt athenerne en blokade over for både Aigypften og Aigina, og fordi de unge var afsted på skibene og i landhæren, kom Korinthierne og deres allierede ud med fuld kraft i den tro, at de enten kunne invadere et helt tomt område eller ville kunne tvinge hæren bort fra Geraneia.²⁶

---

²⁶ Overs. anmærkning: Geraneia er et bjerg i nærheden af byen Megara, som korinthierne i 458 besatte for at bortlede athenernes opmærksomhed fra belejringen af Aigina. I realiteten kom det til to slag mellem athenerne og korinthierne (Lysias skriver dem sammen til eet), hvoraf det første endte uden afgørelse, mens det andet førte til store tab på korinthisk side. Hele kampagnen er af ringe betydning og behandles meget kort af Thukydides (1.105-106), men har den fordel, at den lader Lysias fremstille athenerne i yderligere heroisk isolation: Athen trækker ingen krigere tilbage fra

50. Athenerne havde nu det mod ikke at kalde nogen som helst hjem, hverken af dem, der var langt borte, eller af dem, der var tættere på. De ældre mænd og de helt unge, som næsten var voksne, mente i stor tiltro til egne evner og i stor foragt for angriberne at kunne klare strabadserne på egen hånd - der var mod at finde i alderens erfaring for de ældre, for de yngre i ungdommens væsen.

51. Gruppen af ældre havde ofte selv gjort sig godt og bevist sit værd, og gruppen af yngre forsøgte at gøre dem kunsten efter - de ældre forstod at uddelegere opgaver, de yngre havde evnen til at udføre dem, **[52]** og med Myronides som deres general mødte de fjenden på sletten ved Megara og besejrede i kamp hele fjendens styrke alene med dem, der ikke længere havde deres styrke, og dem, der endnu ikke havde fået den: På fremmed mark mødte de altså dem, der havde anset det for ret og rimeligt at invadere deres jord, **[53]** og dér rejste de et sejrsmonument til ære for deres smukke gerning og vanære for fjendernes skændsel. Den ene del havde ikke længere, den anden del endnu ikke kroppens fulde styrke, men begge grupper var blevet stærkere i deres mod og hjerter, og da de nu var kommet hjem til deres eget land med det smukkeste ry, genoptog den ene gruppe sin videre uddannelse og den anden sine møder om planer for fremtiden.

54–57: Den historiske fortid (b): Pentekontaëtia og den Peloponnesiske Krig: (ii) Det athenske hegemoni

54. Det er ingen nem opgave for een mand at tale om alle de farer, der er blevet mødt af mange mænd, lige så lidt som man kan fortælle om alle de gerninger, der er blevet begået, til alle tider på bare een dag. For hvilken tale, hvilken tid eller hvilken taler kunne nogensinde være i stand til at afdække de fremragende egenskaber ved de mænd, der ligger her.

55. Det var dem, der med mest møje, i de mest almindeligt kendte kampe og de mest respektindgydende risikosituationer sikrede Hellas' frihed og fremviste fædrelandet som det bedste.

56. Det gjorde de i 70 år, hvor de herskede over havene og styrede de allierede stater fri af borgerkrig, fordi de mente, at de mange ikke skulle trælde for de få, og derfor gennemtvang, at alle

---

igangværende kampagner, men bruger blot reservetropper udvalgt blandt de for unge og de for gamle borgere. Det er et underligt emnevalg, Lysias her fremviser: Korinthierne var allierede med Athen i den Korinthiske Krig (395-387), og fremstillingen her stiller ikke ligefrem Korinth i et positivt lys, selvom talen som helhed ikke udstiller Korinth negativt. Athen stiller sig dog noget formynderisk over for sin allierede.

skulle have i lige grad. De gjorde ikke deres allierede svage, men også dem gjorde de stærke, og deres egen styrke fremviste de sådan, at Perserkongen selv holdt op med at trakte efter andres besiddelser, ja ligefrem gav nogle af sine egne bort og var hensat i frygt for dem, han havde tilbage.

57. På den tid kom der ingen trierer sejlene fra Asien, der kom ingen nye tyranner til blandt grækerne og ingen græsk by kom under barbarernes tvang. Sådan var den skærpede eftertænkning og den frygt, som athenernes mod aftvang alle mennesker, og derfor er det også kun passende, at athenerne alene kom til at stå i spidsen for grækerne og blev ledere for byerne.

58-60: Den historiske fortid (c): Athens ulykkelige udvikling: Aigospotamoi og dets følger (i)

58. Det samme mod kunne de mønstre selv i modgang, for dengang deres flåde gik til grunde oppe i Hellespont (om det så skyldtes admiralens dårlige evner eller gudernes hensigt) og det var altså den største ulykke både for os ulykkesramte og for de andre grækere ... *dengang* viste de allerede efter kort tid, at denne bys styrke var hele Hellas' frelse.²⁷

59. Det var nemlig først, da der kom andre ledere til,²⁸ at folk uden nogen tidligere krigserfaring til søs alligevel kunne besejre grækerne i søslag, sejle til Europa og trælbinde grækernes byer. Derefter opstod der tyrannier, nogle i kølvandet på vores ulykke og andre i kølvandet på barbarernes sejr.²⁹

60. Derfor ville det også være på sin plads, hvis de ved den lejlighed over denne gravplads havde klippet deres lokker i sorg og gråd over Hellas og over dem, der ligger begravet her: det ville være på sin plads, hvis de dermed anså deres egen frihed og de faldnes mod for begravet i een og samme grav. For ligesom Hellas er ramt af ulykken over at være blevet berøvet mænd af den slags, sådan er Asiens konge lykkelig for at have fået andre ledere her til lands.³⁰ I tabet af disse mænd er dette

²⁷ Lysias springer over størstedelen af pentekontaetien og det første godt 26 år af den Peloponnesiske Krig for at nævne, hvad der her bliver fremstillet som katastrofer til søs. Først nederlaget i søslaget ved Aigospotamoi i 405: ved Aigospotamoi (ved Hellesponten) besejrede den spartanske admiral Lysander i det sidste egentlige slag i den Peloponnesiske Krig den athenske flåde. Det satte en stopper for krigen, fordi det endegyldigt gjorde den athenske import af fødevarer fra sortehavsregionen umulig.

²⁸ Hvem der præcist tales om, er usikkert. Det kan være spartanerne efter deres sejr i den Peloponnesiske Krig eller (og måske mere sandsynlig) perserne og især Konon, der jo netop besejrede den spartanske flåde i søslaget ud for Knidos.

²⁹ Efter afslutningen på en Peloponnesiske Krig nød Sparta kortvarigt en form for hegemonisk og imperialistisk stilling blandt de græske bystater, men mødte gradvist mere modstand. Det gælder f.eks. modstanden fra de fire allierede bystater Athen, Theben, Korinth og Argos med støtte fra det persiske rige. I begyndelsen af denne Korinthiske Krig (395-387), der foregik både til lands og til vands, mistede Sparta (og dets konge Agesilaos) ret hurtigt herredømmet til søs, og det er dét, der omtales i *Lysias 2*, kap. 59: søslaget ved Knidos (394), hvor den uerfarne spartanske admiral Peisander led et afgørende nederlag til en persisk flåde med den tidligere athenske admiral Konon i spidsen. Herefter er spartas rolle til søs kun meget ringe.

³⁰ Disse "andre ledere" er formentlig spartanerne, der ved afslutningen af den Korinthiske Krig i en fredstraktat, der kendes under navnet "Kongefreden" (eller Antalkidas-freden), nok blev udset til at håndhæve fredens betingelser inden for det græske område, og således altså kunne indtage en ny hegemonisk position blandt grækerne.

land nu omgivet af trældom, og under andre ledere bliver Asiens konge ivrig efter at udleve forfædrenes hensigter.

61-66: Den historiske fortid (c): Athens ulykkelige udvikling: Den demokratiske modrevolution i 403 (ii)

61. Nu har jeg ganske vist ladet mig føre ud i disse klager på hele Hellas' vegne, men vi burde både privat og offentligt mindes de mænd, som flygtede fra trældom, kæmpede for retfærd og vendte tilbage fra landflygtigheden til Peiraieus i forsvar for demokratiet, om end de fik alle mulige fjender på nakken i oprørets stund. Det var ikke loven, der tvang dem til det - de fulgte blot deres natur og genkaldte sig deres forfædres mod i deres nye farefulde færd, **[62]** mens de med deres eget mod ønskede at genvinde en by, de også kunne dele med andre, fordi de foretrak en død i frihed for et liv i trældom. Deres skam over den ulykkelige udvikling, de havde været igennem, var ikke mindre end den vrede, de rettede mod deres fjender, og de ønskede snarere at lide døden i deres eget land end at leve et liv bosat i fremmedes. Som allierede havde de deres fælles eder og aftaler, som fjender dem, der også tidligere havde været deres fjender, men også deres egne medborgere.

63. Ikke desto mindre følte de ingen frygt på grund af modstandernes antal, men tog de farlige vilkår på sig, på deres egne kroppe, før de til sidst rejste et mindesmærke over deres fjenders nederlag. Som eet bevis på deres eget mod, der faktisk ligger tæt på den gravplads hvor vi står i dag, kan de fremvise gravpladsen over de faldne spartanerne fra dengang. De viste, hvordan byen er stor og stærk snarere end lille og svag, hvordan den fungerer i samdrægtighed snarere end i indre splid og de rejste nye forsvarsmure som erstatning for dem, spartanerne havde revet ned.

64. De, der vendte tilbage fra landflygtighed, viste, at deres planer var beslægtet med de handlinger, som de faldne vi begraver idag har udført, og de søgte ikke at hævne sig på fjenderne, men at opretholde byen. De kunne ikke besejres og de ønskede ikke selv at eje mere, og derfor gav de i stedet dem, der havde ønsket trældommen, lod og del i deres egen frihed, men ønskede ikke selv at have del i deres trældom.

65. De forsvarede sig med de bedste og smukkeste handlinger og konstaterede, at byen ikke havde været så ulykkeligt stedt på grund af fejhed blandt dens befolkning, men godt nok heller ikke på

grund af fjendernes tapperhed; for hvis de havde været i stand til at vende hjem til deres hjemland i indbyrdes krig med egne medborgere og under pres fra både peloponnesierne og andre fjenders styrke, så var det klart for dem, at de nemt ville have kunnet besejret dem, hvis bare de havde gjort fælles front.

66. Disse mænd har altså alle menneskers respekt på grund af de farer, de lagde skuldre til i Peiraieus, men det er også kun ret og rimeligt, at vi hædrer de fremmede, som gjorde en så smuk ende på deres liv i deres indsats for folket og kamp for frelsen - de anså nemlig deres mod for at være *deres* fædreland. Som tak for det har byen udtrykt sin officielle klage og begravet dem her; den har givet dem lov for evighed at nyde den samme hæder som borgerne gør.

67-76: Lovprisning over dem, der nu begraves

67-68: Lovprisning over dem, der nu begraves (a): Deres felttog

67. De, som her skal begraves, har udvist en tapperhed, der er tydelig at se for alle mennesker: De kom korinthierne til hjælp, da de blev uretfærdigt behandlet af gamle fjender,³¹ og de blev deres nye fæller. De havde ikke den samme tankegang om korinthierne som spartanerne havde (for disse misundte korinthierne deres gode besiddelse, mens athenerne ynkede dem for den uret, de led), for de bar ikke nag over tidligere fjendskab, men værdsatte i stedet det nuværende venskab.

68. Sagen er, at de havde modet til at ophøje Hellas og dét ikke blot ved at tage farerne på sig for deres egen rednings skyld, men også ved at dø for fjendernes friheds skyld. For deres kamp angik nemlig friheden for spartanernes allierede: efter en sejr ville de opfatte dem som ligeværdige, efter et nederlag ville de sikre trældommen for peloponnesierne.

69-76: Lovprisning over dem, der nu begraves (b): Den almindelige lovprisning og klage, pårørendes trøst

69. I betragtning af, hvordan det forholdt sig med peloponnesierne, var deres liv ynkværdigt og døden derimod ønskværdig. Men de faldne athenerne var værd at efterligne i livet såvel som

---

³¹ Der er formentlig tale om spartanerne, der jo havde været korinthiernes allierede under den Peloponnesiske Krig.

i døden, for opfostret som de var i forfædrenes gode egenskaber reddede de, da de selv var blevet voksne, korinthiernes anseelse og viste deres eget mod.

70. Mange og smukke ting kan deres fædreland takke dem for, efter at de fik rettet op på de forhold, der var endt så ulykkeligt for andre der, og sørgede for at holde krigen på stor afstand af deres egen hjemegn. Måden, de endte deres liv på, var sådan som gode mænd skal: for de betalte fædrelandet tilbage for deres opvækst og overlod sorgens smerter til forældrene.

71. Derfor må vi levende rimeligvis savne dem, begræde vores egen situation og med tanke på deres fremtidige liv føle medlidenhed med de pårørende: for hvilken glæde er der tilbage for dem, når vi begraver mænd af denne slags, som regnede alt for mindre vigtigt end mod og fremragende egenskaber og dermed lod deres eget liv gå tabt; mænd, som lod deres koner blive enker og deres børn faderløse, som lod deres brødre, fædre og mødre alene tilbage?

72. Meget forfærdeligt er ganske vist sket for dem, men jeg anser dem alligevel børnene for misundelsesværdige, fordi de er for unge til at vide, hvilken slags fædre de har mistet, og jeg ser i medlidenhed på dem, der har født dem, fordi de er for gamle til at glemme deres egen ulykke. **[73]** For hvad kunne være mere forfærdeligt end først at føde, siden opfostre og til sidst begrave sine egne børn? At være afkræftet, at være venneløse, at leve fra hånden i munden og at alt håb er tabt for dem, at have været misundt af andre, men nu at møde medynk - at ønske døden højere end livet? Jo bedre mændene var, desto større er jo sorgen for de efterladte.

74. Hvornår kan de med rimelighed holde op med at sørge? Skal byen være stedt i ulykke før da? Nej, for i den situation bør andre i stedet mindes dem. Skal byen være i almindeligt velbefindende? Nej, når deres egne børn er omkommet, og de levende nyder godt af deres mod, så er dét vel tilstrækkeligt til at føle sorg. Skal de selv være stedt i fare for at holde op med at sørge? Når de ser deres tidligere venner svigte dem i deres trange kår og fjenderne godte sig over de faldnes ulykke?

75. Kun een taknemmelighed forekommer vi mig at kunne vise dem, der ligger her i dag: at vi sætter lige så stor pris på deres forældre, som de selv gjorde, og at vi tager imod børnene på samme måde, som hvis vi selv var deres fædre, og at vi for konerne viser os som den slags hjælp, [76] som de selv var for dem, da de endnu var i live. For hvem kunne vi med større rimelighed holde højt i ære end dem, der nu ligger her? Hvem blandt de levende kunne vi med større retfærd holde så højt, som de pårørende til dem, som har glæde af de faldnes mod i samme grad som alle andre, men som alene har oprigtig del i deres ulykke?

77-81: Epilog

77. Men egentlig ved jeg slet ikke, hvorfor vi skal klage sådan, som vi gør: det er jo ikke sådan, at vi har glemt vores egen dødelighed. Hvorfor altså belaste os selv nu med de ting, som vi allerede for længst har ventet at skulle lide? Hvorfor tager vi det nu vores egen naturs ulykkelige vilkår så tungt, når vi udmærket ved, at døden er noget vi alle har tilfælles, de bedste af os såvel som de værste. Den overser ikke de kriminelle og beundrer ikke de gode, men fremstiller sig selv på samme måde for alle.

78. Hvis vi nemlig forestillede os, det var muligt for dem, der helt har undgået krigens farer, at leve udødelige for tid og evighed, så måtte de levende være i sorg over de døde hele tiden. Men som det nu er, er vores natur svagere end både sygdom og alderdom, og den guddom, der har opsyn med vores skæbne, er uimodtagelig for bøn.

79. Det er derfor, jeg siger, at vi bør opfatte dem, der har mødt krigens farer i forsvar for de største og smukkeste ting og har endt deres liv på den måde, som de mest lykkelige af alle. De overlod intet til tilfældet eller gav sig til at vente på døden og dens luner - de valgte selv den smukkeste død. Derfor har mindet om dem ingen alder og deres hæder og ære vil for alle mennesker være et mønster til efterlignelse.

80. Dem, vi sørger over her i deres kroppers dødelighed, priser vi dog for deres mods udødelighed. Dem giver vi nemlig en statsbegravelse og vi afholder konkurrencer i styrke,

visdom og rigdom til ære for dem, fordi det er vores opfattelse, at de der døde i kamp fortjener at hædres med de samme æresbevisninger som de udødelige.

81. Dem priser jeg lykkelige - de vækker en trang i mig til at være, hvad de er. Kun om dem vil jeg sige, at det overhovedet er bedre at være kommet til verden, fordi de med deres mod har efterladt et udødeligt minde. Dog, det er vigtigt, at vi følger de oldgamle traditioner og tager vare på normerne nedarvet fra fædre til fædre: at vi klager med sorg over dem, vi begraver.

Perspektivtekst

Statsminister Lars Løkke Rasmussens tale ved mindegudstjeneste for Danmarks faldne i Holmens Kirke 5. september 2011.

5 Deres Majestæt, kære pårørende, kære soldater.

Vi er samlet for at ære og mindes Danmarks faldne. De mænd og kvinder, der har mistet livet i deres indsats for Danmark. Og for vores evige håb om og tro på, at verden kan ændres og gøres til et bedre sted, hvis vi tør, og hvis vi vil.

Det er med ydmyghed og stolthed, at vi mindes dem, der ikke kan være her i dag. De vil altid være i vores tanker.

10 Jeg er fuld af beundring over de danske mænd og kvinder, der træffer det svære valg at lade sig udsende for Danmark.

Det er et uselvisk valg, der i værste fald kan få alvorlige - ja fatale konsekvenser for dem selv og mærke deres pårørende for eftertiden. Konsekvenser, som vi senest blev mindet om ved lørdagens tragiske hændelse i Afghanistan, hvor fire danske soldater blev sårede, og en dansk soldat blev dræbt.

15 Det er et uselvisk valg, der har været med til at gøre det muligt for Danmark at deltage i internationale missioner. Et valg, der har gjort det muligt for Danmark at tage et internationalt ansvar. Et valg, der har gjort det muligt for Danmark at kæmpe for frihed, ligeværd og medmenneskelighed.

20 Frihed, ligeværd og medmenneskelighed - det er værdier, som er helt grundlæggende for os. Vi danskere finder friheden til selv at vælge helt naturlig. Vi ser det som en grundlæggende, uomtvistelig ret i et moderne samfund. Ja, vi anser det måske nogle gange for næsten naturgivet, at vi kan sidde her i dag som frie mennesker med retten til selv at bestemme, hvordan vi vil leve vore liv.

Men det er ikke værdier, som er kommet let eller af ingenting. Generationer før vores har kæmpet for de værdier og den frihed. Og det er en frihed, som vi fortsat og dagligt skal kæmpe for at beskytte og bevare.

Men kampen for frihed og de valg, vi træffer - både som mennesker og som nation er ikke uden omkostninger.

25 På mine besøg i Afghanistan og under mine rejser rundt i landet har jeg mødt soldater, veteraner og pårørende. Mange af soldaterne har givet udtryk for det dilemma, der knytter sig til beslutningen om at lade sig udsende.

På den ene side står ønsket om at gøre en forskel langt hjemmefra. Hjælpe familier, børn og voksne med at få et bedre liv og en meningsfyldt fremtid.

På den anden side står ønsket om at beskytte, bevare og bidrage til familien og livet herhjemme.

30 Det er et svært valg - måske det sværeste af alle. Når mænd og kvinder vælger at deltage i internationale missioner, er det ikke en let eller uoverlagt beslutning. De træffer et modigt og uselvisk valg, der fortjener vores respekt og anerkendelse.

På samme måde fortjener I pårørende vores respekt og anerkendelse. I mine samtaler med soldaterne nævner de ofte, hvor vigtig opbakning fra netop jer er. Jeres opbakning er af uvurderlig betydning for de udsendte, når de skal udføre deres vigtige opgave i lande, som er præget af utryghed, ufrihed og usikkerhed.

5 Monumentet, som i dag blev indviet på Kastellet, er et vidnesbyrd om, at vi som nation ærer den indsats, vores udsendte har ydet og stadig yder den dag i dag.

"En tid", "Et sted" og "Et menneske". Sådan står der på monumentet. "En tid", "Et sted" og "Et menneske". Det minder os om, at der bag hver udsendt er et menneske, et menneske med et navn, en identitet, med drømme, et menneske med en familie.

Monumentet er også de pårørendes monument. En synlig markering af den taknemmelighed Danmark skylder jer.

10 Jeg ved godt, at hverken monumentet eller de ord, vi siger i dag, kan dulme smerten over jeres ubærlige tab. Men med flagdagen og monumentet har vi fået nogle vigtige fælles samlingspunkter, som giver rum for refleksion og eftertanke og mulighed for at mindes.

Nogle udsendte vender hjem med erfaringer og indtryk, som beriger dem. Som giver dem en bredere forståelse af verden og værdien af internationalt samarbejde og sammenhold.

15 Nogle udsendte vender hjem med ar på krop og sjæl.

I alle tilfælde skal det danske samfund være klar til at støtte de hjemvendte og deres pårørende. Vi skal tage hånd om vores veteraner. Den nye veteranpolitik, og det nye veterancenter, som snart åbner, har styrket og vil fortsat styrke vores evne til som nation at yde den nødvendige støtte.

20 Til alle udsendte og pårørende, til alle, som har været med til at løfte Danmarks internationale ansvar: I har vist verden, at Danmark er et land, der ikke kun i ord, men også i handling kæmper for vores fælles værdier.

Tak til alle der på Danmarks vegne har ydet en indsats for frihed, for ligeværd og for medmenneskelighed.

Æret være vore faldne - æret være deres minde.

Monument for Danmarks Internationale Indsats efter 1948, skabt af Finn Reinbothe, indviet på Flagdagen 5. september 2011.

Perspektivtekst

Uddrag af Benedict Andersons *Imagined Communities*, "forestillede fællesskaber", Verso, London/New York (2016, rev. ed.): 5-7.